

HVA ER KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING?

EKSEMPLER FRA TVERRFAGLIGE FORSKNINGSOMRÅDER

TRINE ROGG KORSVIK OG LINDA M. RUSTAD

Kilden
kjønnsforskning.no

TRINE ROGG KORSVIK OG LINDA M. RUSTAD

HVA ER KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING?

EKSEMPLER FRA TVERRFAGLIGE FORSKNINGSOMRÅDER

INNHold

INNLEDNING	3
HVA ER KJØNN?	5
KJØNN I FORSKNING	8
GODE EKSEMPLER PÅ KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING	12
HELSE OG LIVSKVALITET	13
MAT, LANDBRUK, FISKE OG BIOØKONOMI	21
ENERGI	27
TRANSPORT	33
MILJØ OG KLIMA	39
SAMFUNNSSIKKERHET	45
INKLUDERENDE SAMFUNN	51
FORSKNINGSINSTITUSJONENES ARBEID MED KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING	57
SJEKKLISTE: KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING	65
AVSLUTNING	67
REFERANSER	68
BIDRAGSYTERE	71
OM KILDEN KJØNNSFORSKNING.NO	72

INNLEDNING

I løpet av 2000-tallet har kjønnsperspektiver i forskning fått økt oppmerksomhet. Begrunnelsen er at de kan bidra til å styrke kvaliteten på forskning og innovasjon. Forskning som er finansiert av Norges forskningsråd og EU har mål om at kjønnsperspektiver skal inngå der det er relevant. Men hva innebærer egentlig kjønnsperspektiver? Når er det relevant?

DENNE HÅNDBOKA henvender seg til forskere og andre som lurer på hva kjønnsperspektiver kan bety. Håndboka handler om kjønnsperspektiver i forskningens innhold, som altså er noe annet enn kjønnsbalanse i forskergrupper. Ved å vise fram gode eksempler på hvordan kjønnsperspektiver er blitt brukt innenfor forskjellige tverrfaglige kunnskapsområder, er hensikten å inspirere forskere og andre som ønsker å lære mer om hvordan de kan arbeide med slike perspektiver.

Kjønnsperspektiver har hatt størst gjennomslag i samfunnsvitenskapene og i humaniora, samt i tverrfaglig forskning. I denne håndboka har vi valgt å legge vekt på kunnskapsområder der kjønnsperspektiver ikke nødvendigvis framstår som selvsagte. Forskningstemaene i håndboka er inspirert av samfunnsutfordringene som utgjør de sju forskningsprogrammene i EU-kommisjonen, samt de tverrfaglige kunnskapsområdene som Forskningsrådet har utpekt i sin strategi for bærekraft. Temaene, som utgjør hvert sitt kapittel i denne håndboka, er: *Helse og livskvalitet; Mat, landbruk, fiske og bioøkonomi; Energi; Transport; Miljø og klima; Samfunnsikkerhet og Inkluderende samfunn.*

EU-kommisjonen har utarbeidet eksempelsamlinger som viser hvordan kjønnsperspektiver styrker forskningens kvalitet og relevans, blant annet

formidlet på nettstedet *Gendered Innovations*. I denne håndboka har vi prioritert eksempler fra norsk og nordisk forskning. Vi har valgt å formidle eksemplene som kortfattede smakebiter, med referanser til de aktuelle studiene. Referanseliste finnes bakerst i håndboka.

Foruten å vise en rekke eksempler på hvordan kjønnsperspektiver kan brukes i forskjellige fagfelt, byr denne håndboka på et lynkurs i noen sentrale begreper som kan være nyttige for den som vil forstå mer av hva kjønn og kjønnsperspektiver i forskning kan bety. Dessuten skal vi se på hvordan forskningsinstitusjoner arbeider med integrering av kjønnsperspektiver i forskning. Vi har også utarbeidet en sjekklister, eller veiledning, for hvordan du kan komme i gang med å innarbeide kjønnsperspektiver i forskningens innhold.

Hva er kjønnsperspektiver i forskning? er utgitt av Kilden kjønnsforskning.no, som er en faglig uavhengig del av Norges forskningsråds oppdragsvirksomhet. Kilden har et nasjonalt ansvar for å fremme og formidle kjønnsforskning og forskning med kjønnsperspektiver. Håndboka er utarbeidet av seniorrådgiver Trine Rogg Korsvik og Kildens direktør, Linda M. Rustad. Korsvik har hatt hovedansvaret for å samle og systematisere eksemplene og å skrive håndboka. Flere av studiene vi viser til her, kan du lese mer om i Kildens nyhetsmagasin på *kjønnsforskning.no*.

NORSKE MYNDIGHETER VIL HA MER KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING

Norske myndigheter har forpliktet seg til å følge det europeiske forskningsområdet ERA ([European Research Area](#)) sine målsetninger for forskning. Integrering av kjønnsperspektiver i forskning er ett av ERAs seks prioriterte områder. Forskningsrådet har som mål

at kjønnsperspektiver skal integreres i all forskning der det er relevant. Det betyr at kjønnsperspektiver skal vurderes i all søknadsbehandling. Forskere som søker EU-finansiering får et konkurransefortrinn dersom de har integrert kjønnsperspektiver i prosjektsøknaden.

HVA ER KJØNN?

HELSE OG LIVSKVALITET

MAT, LANDBRUK OG FISKE

ENERGI

TRANSPORT

MILJØ OG KLIMA

SAMFUNNSSIKKERHET

INKLUDERENDE SAMFUNN

FORSKNINGSINSTITUSJONER

SJEKKLISTE

HVA ER KJØNN?

Når vi på norsk snakker om kjønn, kan det bety både biologisk og sosialt kjønn - «sex» og «gender» på engelsk. Skillet mellom «sex» og «gender» ble introdusert på 1960- og 70-tallet for å ta avstand fra hvordan biologiske kjønnsforskjeller er blitt brukt for å legitimere kvinners underordning. Et eksempel på det er forestillingen på 1800-tallet om at kvinners livmor hemmet deres evne til å kunne tenke rasjonelt, og at de derfor burde holde seg unna intellektuelt og politisk arbeid. I Norge ble det fra 1960-tallet vanlig å bruke begrepet kjønnsroller for å beskrive sosialt skapte kjønnsforskjeller.

BIOLOGISK KJØNN (*sex*) viser til anatomiske kjønnsforskjeller som reproduktive organer, kromosomer, gener, hormonnivå, hjernestruktur og muskelmasse. Noen personer blir født med uklare kjønnskarakteristika. Dette kalles interseksualitet. Personer som ikke identifiserer seg med det biologiske kjønnnet de ble født med, omtales som transpersoner.

SOSIALT KJØNN (*gender*), på norsk ofte omtalt som kjønnsroller, viser til sosialt og kulturelt skapte normer, verdier og forventninger knyttet til det å være kvinne eller mann, jente eller gutt. Det viser også til holdninger og handlinger knyttet til hva som blir ansett som kvinnelig eller mannlig, feminint eller maskulint. Hva som ansees som kvinnelig eller mannlig er ofte ubevisst og varierer over tid og mellom forskjellige kulturer. Det er for eksempel ikke lenge siden det

ble oppfattet som umandig i Norge å ta seg av små barn, mens dette i dag sees som selvsagt. Likevel oppfattes en del kulturelt skapte kjønnsforskjeller som «naturlige», som for eksempel at jenter er mer omsorgsfulle enn gutter, og at det er «unaturlig» for gutter å gå i kjole.

SKILLET MELLOM BIOLOGISK OG SOSIALT KJØNN ER IKKE ABSOLUTT. Forskere er ikke enige om i hvilken grad kjønnsforskjeller er resultat av gener, hjernestruktur og hormonnivå eller om de kommer av sosialisering, altså læring og erfaring, eller som en blanding av biologi og sosialisering. Nyere hjerneforskning viser at hjernen er svært fleksibel og at også gener tilpasser seg omgivelsene. Kausaliteten fra biologi til atferd er ikke enveis (Fox Keller 2010; Fine 2010).

BIOLOGISKE KJØNNSFORSKJELLER OG SOSIOKULTURELLE FAKTORER SPILLER SAMMEN

Et eksempel på det er kvinners og menns reaksjoner på giftige kjemikalier. Kvinner er generelt mer sårbare for giftstoffer, særlig i forbindelse med reproduktive sykluser, graviditet, amming og menopause. Gift kan dessuten overføres fra mor til barn under graviditet og amming. Kvinner har større fettreserver enn menn, noe som gjør dem

mer sårbare for fettoppløselige kjemikalier. Samtidig kan menn være mer utsatt for giftige kjemikalier enn kvinner fordi de i mange samfunn oftere har jobber der de blir eksponert for slikt. I dette tilfellet er årsakene til kjønnsforskjeller altså sammensatt av biologiske forskjeller og sosiale faktorer som arbeidsdeling og kjønnsroller (UNDP 2007).

KJØNN KAN FORSTÅS PÅ ULIKE MÅTER

Kjønn kan vise til et *kategorisk skille* mellom kvinner og menn, jenter og gutter. Andre ganger kan kjønn vise til ulik *fordeling* mellom kvinner og menn som grupper, for eksempel at menn som gruppe i gjennomsnitt har høyere inntekt enn kvinner, og at kvinner som gruppe i gjennomsnitt har høyere sykefravær enn menn. Kjønn kan

også handle om *kulturelle forestillinger* vi har om hva som er kvinnelig eller mannlig (Nielsen 2018).

I forskning og dagligliv er det ikke uvanlig at kulturelle forestillinger om kjønn blandes sammen med kjønnsfordeling og forstås som kategoriske kjønnsforskjeller om hva kjønn er. Det vil si å framstille noe som

karakteriserer et flertall av kvinner som «kvinnelig» og det som karakteriserer et flertall menn som «mannlig», selv når det er en stor andel kvinner og menn som ikke passer til karakteristikkene. En slik

tolkning av data kan bidra til å reprodusere kjønnsstereotyper som overser sosiale og historiske variasjoner, samt de betydelige variasjonene innad i gruppene kvinner og menn og overlappingen mellom dem.

KJØNN I FORSKNING

KJØNN SPILLER EN ROLLE i forskning på forskjellige måter - også når det ikke er direkte uttalt.

KJØNNSBLIND FORSKNING tar ikke hensyn til kjønn, og tar ofte for gitt at eventuelle forskjeller mellom kvinner og menn ikke er relevant, eller antar at forskningen er kjønnsnøytral. *Kjønnsbias* vil si at en reproduserer kjønnsstereotyper i forskningen. Dette kan bero på ubevisste oppfatninger eller fordommer om kjønn. Gjennom historien har menn og kunnskaper om dem blitt presentert som universelt for mennesket. Mannen som norm har kommet til uttrykk ved at det har vært antatt at det som gjelder for denne gruppa også gjelder for kvinner. Eller ved at kvinner blir forstått som spesielle eller som avvikende fra menn.

Et eksempel på hvordan mannen er sett som norm finner vi innen internasjonal hjerteforskning. Fram til 1990-tallet var det vanlig å gå ut fra at kvinner og menn har samme symptomer ved hjerteinfarkt. Forskningen tok utgangspunkt i menn og deres symptomer, og en antok at kvinnehjarter og mannehjarter er like. Men kvinners symptomer på hjerteinfarkt er ofte annerledes enn menns. I stedet for smerter i brystet og armen kan de få vondt i magen. Slike symptomer har mange leger tolket som forårsaket av psykiske plager, mens menns symptomer på hjerteinfarkt umiddelbart ble tolket som nettopp det. En følge av dette var at menns symptomer på hjerteinfarkt ble kalt «vanlige» eller «klassiske», mens kvinners symptomer ble kalt «uspesifikke».

Dette til tross for at kvinner etter menopausen får hjerteinfarkt i like stor grad som menn. Mange kvinner har fått feil behandling eller dodd som følge av underdiagnostisering (Winsnes Rødland 2018.)

Andre eksempler på kjønnsbias innen medisinsk forskning gjelder brystkreft og beinskjørhet (osteoporose), som er blitt ansett som «kvinnesykdommer» selv om menn også kan få det. Nesten en tredjedel av alle beinskjørhetspasienter er menn. Likevel regnes dette fortsatt som en sykdom som hovedsakelig rammer eldre kvinner. Menn med beinskjørhet har dermed fått dårligere behandling.

KJØNN SOM VARIABEL forekommer ofte i forskning, uten at forskerne nødvendigvis reflekterer over hvilken betydning kjønn har i den konkrete studien. Et eksempel er hvordan kjønn behandles som variabel i Statistisk sentralbyrås rapport *Kriminalitet blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre* fra 2017. Kjønn er her en variabel som det gjennomgående kontrolleres for i sammenlikningen av andelen registrerte lovbrøyttere blant innvandrere, norskfødte med to innvandrerforeldre og den øvrige befolkningen. Rapporten legger vekt på variasjon etter landbakgrunn, innvandringsgrunn, type kriminalitet og utvikling over tid, men reflekterer ikke over det faktum at 83 prosent av de siktede i datamaterialet er menn (Andersen, Holtmark og Mohn 2017.) At kjønnstilhorighet som mann, snarere enn etnisitet, er den faktoren som i størst grad karakteriserer dem som blir siktet for lovbrudd, blir ikke drøftet. En grunn til det kan være at det sees som en selvfølgelighet at menn er mer kriminelle enn kvinner, og det til tross for at et stort flertall av menn ikke er det.

Kjønn som variabel garanterer altså ikke for at forskningen har et kjønnsperspektiv. Kjønnssagregerte data eller statistikk som er inndelt etter kjønn er likevel viktige fordi de kan danne utgangspunkt for videre analyser med kjønnsperspektiv.

KJØNNSFORSKNING er et tverrvitenskapelig fagfelt som har vokst fram særlig innen humaniora og samfunnsfagene. Kjønnsforskning er en egen disiplin, men finnes også som perspektiv innen andre vitenskapelige disipliner som for eksempel økonomi, filosofi og medisin, samt i tverrfaglige kunnskapsområder. Kjønnsforskere har ofte kjønn som analytisk utgangspunkt, men det betyr ikke at de søker å gi svar på hva kjønn, menn eller kvinner «er». Snarere

studerer de hvordan forestillinger om kjønn og kjønnsrelasjoner i samfunnet og kulturen blir konstruert, opprettholdt og endret. Ofte vil kjønnsforskere se på hvordan slike prosesser henger sammen med maktforhold. I tråd med sitt grunnleggende maktkritiske perspektiv har kjønnsforskningen tradisjon for å problematisere stereotype og normdannende forståelser av kjønn på ulike samfunnsområder. En annen tilnærming er studier av hvordan kvinner og menn, kvinnelighet og mannlighet er blitt tolket historisk, i litteraturen og kulturen – inkludert i naturvitenskapene.

I kjønnsforskningen samles flere forskningsfelt: kvinneforskning, manns- eller maskulinitetsforskning og queer- og seksualitetsforskning. I Norge er det en sterk tradisjon for såkalt likestillingsforskning, altså forskning på maktforskjeller og kjønnsbalanse i familie, hjem og arbeidsliv. På 2000-tallet har kjønnsforskere på ulike måter forholdt seg til interseksjonelle perspektiver, altså hvordan kjønn må sees i sammenheng med andre forskjellsmarkører som alder, klasse, etnisitet, seksualitet og funksjonalitet.

KJØNNSPERSPEKTIVER vil si at kjønn på en systematisk måte analyseres gjennom forskningsprosessen uten at det nødvendigvis er hovedfokus. Forskning med kjønnsperspektiv finnes i de fleste vitenskapelige disipliner. Innen juridisk forskning handler det for eksempel om å undersøke hvordan kjønnsnøytralt utformede rettsregler kan ramme kvinner og menn på forskjellige måter. Som jussprofessor Ingunn Ikdahl har påpekt, er reglene for alderspensjon de samme for alle, men vektlegging av tidligere inntekt bidrar til at omtrent 85 prosent av minstepensjonistene er kvinner ([Korsvik 2018](#)). Ikdahl stiller kritiske spørsmål ved pensjonsreformen, og om den i stor nok grad har tatt høyde for situasjonen til de som har jobbet deltid eller vært hjemme med små barn i en tid der man ikke hadde rett til barnehageplass. Et kjønnsperspektiv i rettsvitenskapelig forskning vil for eksempel innebære å undersøke hvordan kjønn spiller inn når det gjelder fordelingen av rettigheter og plikter, fordeler og ulemper, rettsvern og straff.

I denne håndboka skal vi se mange flere eksempler på kjønnsperspektiver i forskning. Denne forskningen trenger ikke nødvendigvis å fokusere på forskjeller mellom kvinner og menn. Et kjønnsperspektiv innebærer å stille kritiske spørsmål om stereotype forestillinger om kjønn, samtidig som

en undersøker begge kjønns behov, holdninger og handlinger. Hensikten er å forbedre forskningens relevans for samfunnet, for utvikling av kunnskap, teknologi og innovasjon ([EU-kommisjonen 2014-2020](#)).

KJØNNSEKSTREK I DIAGNOSTISERING AV SCHIZOFRENI

Menn får langt oftere enn kvinner diagnosen schizofreni. En norsk studie har vist at psykiatere tolket den samme beskrivelsen av en psykoseutvikling hos en pasient forskjellig ut fra hvilket kjønn pasienten ble oppgitt å ha. Når pasienthistorien handlet om en mann

ble schizofreni-diagnosen atskillig oftere stilt enn når den samme pasienthistorien ble oppgitt å dreie seg om en kvinne. Kjønnforskjellen i diagnostiseringen var altså utelukkende basert på psykiaternes tolkning av den identiske pasienthistorien ([Høye 2012](#)).

HVA ER KJØNNSPERSPEKTIVER I PSYKOLOGI?

AV: OLE JACOB MADSEN, FØRSTEAMAUENSIS I KULTUR- OG SAMFUNNPSYKOLOGI VED UNIVERSITETET I OSLO

– Psykologisk kunnskap kan aldri bli helt nøytral. Den er alltid gjenstand for en verdsetting. Det gjelder i alt fra hva som blir forsket på, hvordan det forskes, hvordan resultatene blir brukt, til virkningen den psykologiske forskningen får. Kjønn inngår som en sentral kategori som på ulikt vis preger produksjonen av denne kunnskapen. For tiden interesserer jeg meg for den kollektive bekymringen for unge under stress og press. Man tenker seg kanskje at begrepet stress er

nøytralt. Men de siste årene har det kommet flere kritiske studier som viser hvordan ikke bare fenomenet, men også begrepet stress særlig rammer kvinner. For eksempel viser den amerikanske feministiske psykoterapeuten Dana Becker hvordan stressbegrepet under den liberale individualismen gjør et stykke effektivt ideologisk arbeid. Det inviterer enkeltmennesket til å tilpasse seg, framfor å endre de sosiale livsbetingelsene som forårsaker stresset ([Les hele svaret her](#)).

GODE EKSEMPLER PÅ KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING

I DE NESTE SJU KAPITLENE skal vi se nærmere på hvordan kjønnsperspektiver er blitt brukt i forskning innen en rekke kunnskapsområder. Den tematiske inndelingen tar utgangspunkt i de sju store samfunnsutfordringene som EU-kommisjonen har utpekt som satsningsområder for forskning, samt de ti prioriterte kunnskapsområdene i [Forskningsrådets strategi for bærekraft \(2017\)](#). Forskningsrådets bærekraftstrategi følger opp [FNs 17 mål for bærekraft](#), som er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Forskning og innovasjon er viktige redskaper for å løse disse utfordringene.

I arbeidet med å finne gode eksempler på forskning med kjønnsperspektiver innenfor disse sju kunnskapsområdene støtte vi på noen utfordringer. For mens det finnes mange gode eksempler å velge mellom når det gjelder samfunnsforskning og forskning om helse, har det vært et møysommelig arbeid å finne eksempler på forskning med kjønnsperspektiver innenfor fagområder som matproduksjon, energi, transport, klima og miljø og samfunnssikkerhet, særlig om norske forhold. Samtidig ser vi at forskere nylig har begynt å tematisere kjønn i kunnskapsområder der dette ikke har vært gjengs. I enkelte tilfeller har vi trukket fram forskningsprosjekter som nettopp er satt i gang og der resultatene ennå ikke foreligger. I hvert kapittel stiller vi opp noen forslag til problemstillinger som er relevante for det aktuelle kunnskapsområdet. Disse kan forhåpentligvis inspirere til videre refleksjoner om hva kjønnsperspektiver kan tilføre forskning, også i andre fagfelt.

For å sikre den faglige kvaliteten har vi fått bistand fra forskere med ekspertise innenfor de forskjellige kunnskapsområdene.

HVA ER KJØNN?

HELSE OG LIVSKVALITET

MAT, LANDBRUK OG FISKE

ENERGI

TRANSPORT

MILJØ OG KLIMA

SAMFUNNSSIKKERHET

INKLUDERENDE SAMFUNN

FORSKNINGSINSTITUSJONER

SJEKKLISTE

HELSE OG LIVSKVALITET

«Kjønnsperspektivet har en etablert verdi som bakgrunnsinformasjon og forklaringsvariabel innen helsefaglig forskning og er nødvendig for å forstå biologisk og sosialt mangfold. Det er allmenn aksept for at kommunikasjon må kunne kritiseres fra et kjønnsperspektiv for å avdekke inkluderende/ekskluderende språk, og for å forstå helsefremmende/-begrensende konsekvenser av helsehjelp og folkehelse tiltak.»

LARS MATHISEN, REKTOR VED LOVISENBERG DIAKONALE HØGSKOLE

FN, EU OG NORGE har ambisiøse mål om å forbedre helsetilstanden for jordas befolkning: Å sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, uansett alder, er FNs 3. bærekraftsmål. Forskningsrådet etterlyser forskning om «sammenhengende helse- og velferdstjenester som kan bidra til varige bedringer i helsetilstand og utjevning av helseulikheter» (Forskningsrådet 2017). Fordi grunnlaget for god helse legges tidlig i livet, vil Forskningsrådet fremme forskning om årsaker til fysisk og psykisk uhelse og forbyggende tiltak, særlig overfor barn og unge. EU-kommisjonen har på sin side lagt vekt på forskning om hvordan Europas aldrende befolkning kan sikres en god og sunn aldring med personilpassete omsorgstjenester.

Helse handler om både biologi og sosiale forhold og er dermed et kunnskapsområde der kjønnsperspektiver framstår som særlig relevant.

KJØNNSPERSPEKTIV I HELSEFORSKNING

Biologiske kjønnforskjeller har stor betydning for kvinners og menns helse. Foruten de åpenbare kjønnforskjellene med hensyn til reproduktive funksjoner,

har forskning vist at kvinners hjerter og arterier er mindre enn menns, og at det elektriske systemet i hjertet er forskjellig. Kvinner har lavere aktivitet i nyre og lever enn menn, noe som påvirker stoffskiftet og utskilling av legemidler. Dessuten er det kjønnsforskjeller i kroppssammensetning, blant annet har kvinner høyere nivå av fettmasse og kroppsvæske. Selv om forskningen har gjort framskritt, er det fortsatt behov for mer kunnskap om biologiske kjønnsforskjeller og hvordan de henger sammen med sosiale forskjeller (Winsnes Rødland 2018).

Kjønnsperspektiver i helseforskning kan også innebære at en undersøker hvordan forskjellige livsvilkår blant kvinner og menn kan ha betydning for helsa, altså at en legger vekt på strukturelle, sosiale og kulturelle forhold. Sosiale ulikheter når det gjelder maktforhold, økonomisk status og grad av beslutningsmyndighet påvirker helsa og behovene for helsetjenester. Helseforskning med kjønnsperspektiver er dessuten karakterisert ved at en studerer forskjeller *innad* i gruppene kvinner og menn og trekker andre forskjells-markører inn i analysene, slik som sosiokulturell bakgrunn. For at forskningen ikke skal overgeneraliseres til å gjelde *alle* kvinner og *alle* menn, må ulikheter innad i kjønnsgruppene også gis oppmerksomhet.

Forskere som anlegger kjønnsperspektiv på medisin og helse vil ofte stille kritiske spørsmål til disiplinens rådende kunnskapsparadigmer. Slike spørsmål kan være:

- Hvordan påvirker forestillinger om kjønnsforskjeller diagnostiseringen og behandlingen av kvinner og menn?
- Hvorfor anses kvinners symptomer ofte som mer diffuse enn menns symptomer?
- Hvorfor har noen medisinske fagområder høyere prestisje enn andre?
- Finnes det kjønnsrelaterte maktrelasjoner i møtet mellom leger og pasienter?

MEDISIN OG MASKULINITET

Kjønnsperspektiv på medisin innebærer at også menn studeres som kjønn. Hvorfor lever menn i gjennomsnitt kortere enn kvinner? Hvorfor har flere menn enn kvinner risikofølelse, ved at de for eksempel kjører for fort, drikker og slåss?

For å gi svar på disse spørsmålene er det ikke tilstrekkelig å bare sammenlikne forskjeller mellom menn og kvinner. Ikke alle menn slåss i fylla, også kvinner råkjører. Det er betydelige forskjeller menn imellom.

Internasjonal maskulinitetsforskning har pekt på at risikofølelse er mest utbredt blant arbeidsløse unge menn med arbeiderklassebakgrunn. R.W. Connell (1995) har foreslått at disse arbeidsløse unge mennene demonstrerer maskulinitet gjennom risikofølelse, råkjøring, drikking og slåssing for å kompensere for mangelen på en fysisk krevende jobb. Hvordan kan denne analysen, som ser på samspillet mellom kjønn, klasse og status, overføres til norske forhold i dag?

VISSTE DU AT:

I IDRETTE HAR ARBEIDET FOR KJØNNSLIKESTILLING FØRT TIL AT KVINNESPESIFIKKE HELSEPROBLEMER ER BLITT TONET NED

Det hevder professor ved Norges idrettshøgskole Kari Bø, spesialist i treningsvitenskap og bekkenbunnproblematikk. Hun forsker på typiske utfordringer kvinner har når de deltar i fysisk aktivitet og trening. Mange kvinner har svak bekkenbunn og det gjør at de er mindre fysisk aktive enn de ønsker. Et

nytt forskningsområde er *rectus diastase*, det vil si splittelse av de to rette magemuskulene i forbindelse med svangerskap. Dette er et problem som rammer mange kvinner, men som det er svært begrenset forskningsbasert kunnskap om (Korsvik 2017c).

UFORKLARTE PLAGER OG SYMPTOMER

Kvinner er overrepresentert i den store gruppa pasienter med medisinsk uforklarte plager og symptomer (MUPS). Hvorfor lar kvinnelige pasienters symptomer seg ofte ikke diagnostisere? Hvorfor antar leger oftere at kvinners plager er psykiske?

For å bedre konsultasjonen av pasienter med uforklarte symptomer, har professor i allmennmedisin Kirsti Malterud utviklet metoder for å skape mer jevnbyrdig kommunikasjon mellom lege og pasient. Målet med disse internasjonalt anerkjente

metodene er at leger skal bedre forstå pasienters helseplager ved å utnytte deres egne ressurser, erfaringer og kunnskaper om egen kropp. Mange mennesker har selv erfaring med hva som hjelper dem.

I stedet for å bare konsentrere seg om det syke i mennesket må leger også se pasientenes sterke sider. Da blir dialogen bedre og diagnostiseringen mer treffsikker ([Dietrichson 2017](#)).

REPRODUKTIV HELSE OG MIGRASJON

AV: ABDI GELE, FORSKNINGSEDER VED NASJONALT KOMPETANSENTER FOR MIGRASJONS- OG MINORITETSHELSE (NAKMI)

Innenfor reproduttiv helseforskning er det åpenbart at man ikke kan overse kjønn. Men det holder ikke å forstå kjønn biologisk. For at helsetjenester skal bli best mulig for innvandrere og andre, må man ha en sosiologisk forståelse av kjønn. Jeg mener at en sterkere vektlegging av sosialt kjønn innenfor forskning på reproduttiv helse kan bidra til å gjøre våre helsetjenester mer likeverdige for alle.

Når det kommer til å begrense uønskede svangerskap, stanse HIV og forbedre mødre-helse må man ta hensyn til kjønnsrelasjoner, kjønnsnormer og kjønnsroller. Å undersøke særlig kvinners deltakelse i beslutninger om

deres seksuelle og reproduttive rettigheter er av helt avgjørende betydning innenfor forskning på reproduttiv helse.

På NAKMI driver vi et forskningsprosjekt som undersøker udekkede behov for prevensjonsmidler, forekomsten av abort og faktorer som motiverer eller hindrer bruken av moderne prevensjon blant somaliske kvinner både i Norge og i Somalia. Kjønnsperspektiver er helt sentralt i dette prosjektet. Begrunnelsen er at maktforhold mellom kvinner og menn i enkelte innvandrergupper bestemmer om kvinner kan kjøpe eller bruke prevensjon. ([Les hele svaret her](#))

FORVENTER MER AV KVINNELIGE PÅRØRENDE

Etter at Samhandlingsreformen ble innført fra 2012, skal helse- og omsorgstjenester individuelt tilpasses den enkelte pasient så nært hjemmet som mulig. Samtidig er et politisk mål at pårørende skal ta større ansvar for å koordinere, eller «samordne», rehabiliteringsprosesser og eldreomsorg i hjemmet.

Flere norske studier har vist at helsepersonell og andre tjenesteytere forventer

mer av kvinnelige enn mannlige pårørende, og at kvinnelige pårørende forventer mer av seg selv (Winsnes Rødland 2018).

En kvalitativ studie av rehabiliteringsprosesser viste at tjenesteyterne forventet at de kvinnelige pårørende i mye større grad enn de mannlige skulle ta ansvar for å koordinere rehabiliteringen, ofte med flere titalls tjenesteytere involvert. De kvinnelige

pårørende ga uttrykk for at de måtte ta ansvar for dette arbeidet, fordi det ikke var noen andre som gjorde det. De mannlige pårørende var derimot mer tydelige på hva de mente var tjenesteapparatets ansvar (Breimo 2014). Studien viste også at tjenesteteyterne ga de mannlige pårørende mye mer skryt, som «han er jo så flink», «han gjør så mye for kona». Kvinnelige pårørende fikk ikke samme ros for sin innsats fordi tjenesteteyterne så den som selvsagt (Sandnes 2015).

En kvantitativ NOVA-undersøkelse om eldreomsorg viste at eldre hjelpetrequende kvinner mottar 25 prosent mer offentlig omsorg dersom de har enn sønn enn dersom de har en datter. Dette tilsvarer en økning på 2 timer med tjenester i uka. Undersøkelsen viste også at hjelpetrequende menn får 19

prosent mer offentlig omsorg enn hjelpetrequende kvinner (Berge et al 2014; Jakobsson et al 2016).

Studiene viser at familiesituasjonen til hjelpetrequende blir tatt med i vurdering av behov og tildeling av hjemmetjenester. Men hjemmetjenester skal fordeles etter pasienters behov, og ikke på bakgrunn av pårørendes kjønn. Når det likevel skjer, kan det true folks tillit til våre universelle velferdsordninger. Kjønnsdiskrimineringen i tildelingen av tjenester har dessuten samfunnsøkonomiske konsekvenser. Ofte går kvinner ned i stilling eller blir sykmeldte som resultat av omsorgsansvaret de påtar seg. Menn sier oftere ifra om at jobben legger begrensninger på hva de kan gjøre.

STRESS OG KJØNN

AV: MARCO HIRNSTEIN, HJERNEFORSKER VED INSTITUTT FOR BIOLOGISK OG MEDISINSK PSYKOLOGI, UNIVERSITETET I BERGEN

I dag er stress så allestedsnærværende at det er vanskelig å forstå at det ikke ble oppdaget som et vitenskapelig fenomen før på midten av 1900-tallet. Det er kun noen få tiår tilbake at forskere fant ut at kjønn spiller en viktig rolle i hvordan vi påvirkes av stress.

Kvinner og menn reagerer ganske likt på stress: Lite stress gjør begge kjønn mer motstandsdyktige psykisk og fysisk, mens for mye og vedvarende stress gjør begge syke. Symptomer kan være muskelsmerter, hodepine, kvalme, søvnproblemer, halsbrann, trøtthet, konsentrasjonsproblemer, men også gjentagende infeksjoner, høyt blodtrykk,

hjerter- og karsykdommer og et generelt svekket immunsystem.

Menn og kvinner har det samme grunnleggende «stress-apparatet», men stressresponsen kan variere mellom kjønn. I stressede sosiale situasjoner har menn større tendens enn kvinner til å reagere med aggresjon eller ved å flykte, den såkalte «fight or flight»-modusen, som er mye omtalt i litteraturen om stress. Kvinner reagerer på sin side oftere med en type atferd som evolusjonspsykologer kaller «tend and befriend», som innebærer å gi omsorg (for avkom) og å søke kontakt og støtte, særlig fra andre kvinner. Et illustrerende eksempel på forskjellen mellom de to

reaksjonsmønstrene er en jobbsituasjon med en kollega man misliker og blir stresset av. En reaksjon kan være å angripe den mislikte kollegaen direkte eller å si opp jobben («fight or flight»). En annen reaksjon kan være å prøve å være hyggelig mot den man blir stresset av, eller å søke støtte fra andre kollegaer («tend and befriend»).

Det er viktig å understreke at kjønnsforskjellene som vi peker på her er gjennomsnittlige. Sårbarhet for stress varierer dessuten med alder og ulike livsfaser. Hvis en mor er utsatt for stress under graviditeten og like etter fødsel, blir guttefostre sterkere rammet enn jentefostre. Dette kan forklare hvorfor gutter hyppigere enn jenter får utviklingslidelser som ADHD, autisme eller Tourette. I puberteten får derimot gutter økt testosteron-nivå som hemmer stressresponsen. Det kan være grunnen til at kvinner

oftere enn menn blir rammet av depresjon og angstlidelser som unge og voksne. Når kvinner kommer i overgangsalderen fører reduksjonen av østrogen og progesteron til enda høyere risiko for depresjon, før alt normaliseres etter at kroppen har tilpasset seg. På den annen side kan et mindre aktivt stressapparat hos menn føre til et svakere immunsystem med høyere risiko for infeksjoner.

Kjønnsforskjeller når det gjelder reaksjoner på stress er et samspill mellom kjønnshormoner og stress-apparat. Ulik sosialisering av kvinner og menn påvirker også hvilke situasjoner som oppleves som stressende. Likevel er vår kunnskap svært begrenset da de fleste studier som undersøker nevrobiologiske mekanismer ved stress har neglisjert kjønnsperspektivet. For eksempel er dyremodeller nesten alltid basert på hanndyr.

PÅ KJØNNSFORSKNING.NO FINNER DU:

NYHETSMAGASINET

Forskningsnyheter fra humaniora, samfunnsfag, helse-, teknologi- og realfag

KALENDER

Seminarer, konferanser, stipender og ledige stillinger

TIDSSKRIFT FOR KJØNNSFORSKNING

Vitenskapelig tidsskrift med den nyeste forskningen

KJØNNSAVDELINGEN

Podkast om kjønn og likestilling

Kilden
kjønnsforskning.no

HVA ER KJØNN?
HELSE OG LIVSKVALITET

MAT, LANDBRUK OG FISKE

ENERGI
TRANSPORT
MILJØ OG KLIMA
SAMFUNNSSIKKERHET
INKLUDERENDE SAMFUNN
FORSKNINGSINSTITUSJONER
SJEKKLISTE

MAT, LANDBRUK OG FISKE

«Mange tenker ikke på at kjønn kan ha betydning: De trenger en påminnelse, eller kanskje opplæring i hva kjønnsperspektiver kan bety og hvordan de kan bidra til bedring av deres arbeid.»

ANNE HUSEBEKK, REKTOR VED UIT NORGES ARKTISKE UNIVERSITET

MAT, MATSIKKERHET OG BIOPRODUKSJON er et vidtrekkende kunnskapsområde som omfatter hele verdikjeden fra maten blir produsert til den blir spist eller kastet. Å utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring samt å fremme bærekraftig landbruk, er FNs 2. bærekraftsmål. I sin bærekraftstrategi oppmuntrer Forskningsrådet til tverrfaglig forskning som ivaretar et bærekraftig matsystem, som øker produksjonen av trygg mat og reduserer matsvinn. Bærekraftstrategien omfatter dessuten forvaltning av havets ressurser nasjonalt og globalt.

Begrepet bioøkonomi er tverrfaglig og viser til verdiskaping som er basert på bærekraftig utnytting av fornybare biologiske ressurser innenfor jordbruk, skog, fiskeri, akvakultur, bioteknologi og industri ([Ruralis 2018](#)). Bioøkonomi involverer både forskning, myndigheter, forbrukere og matprodusenter som bønder, fiskere og foredlingsprodusenter. Feltet er svært tverrfaglig og handler om alt fra frø, vann og jord, teknologi, marked, eiendomsforhold, dyrevelferd og avfallshåndtering til sult, overforbruk, smak og identitet. Hvordan de biologiske ressursene forvaltes angår samfunnsøkonomi, juss og politikk.

KJØNNSPERSPEKTIV I MATFORSKNING

Det finnes en god del forskning på mat, matproduksjon og forbruk med kjønnsperspektiv. I alle samfunn finnes det systematiske kjønnsforskjeller

både når det gjelder forbruk og produksjon av mat, og kontroll over ressurser. Selv om det er store variasjoner, er det et fellestrekk ved de fleste samfunn at kvinner som regel har hovedansvaret for tilberedning av mat. Ifølge Verdens helseorganisasjon lager kvinner 90 prosent av alle måltidene i verden, samtidig er det kvinner og jenter som spiser minst, særlig i harde tider.

Mye av forskningen om matproduksjon som inkluderer kjønnsperspektiv retter seg mot det globale Sør. Slik forskning handler ofte om hvordan ulikheter i maktforhold mellom kvinner og menn hva angår eiendomsrett til land, tilgang på teknisk utstyr, kunstgjødning, frøsorter og utdanningsnivå er bestemmende for hvordan mat produseres, selges og forbrukes. Målet for denne ofte FN-initierte forskningen er å bidra til at kvinnebønder skal få bedre tilgang til ressurser og på den måten bidra til å få slutt på sult ([FAO 2011](#) og [2014](#); [Ragasa et al 2014](#)).

Med henblikk på norske forhold finnes det kjønnsdifferensiert statistikk om eiendomsforhold i jordbruk og fiskeri ([Ruralis 2017](#); [SSB 2017](#)). Kjønn er dessuten en av flere variabler i Helsedirektoratets kostholdsundersøkelser. Statistikkene viser at også i Norge er matproduksjon og -forbruk et felt med betydelige kjønnsforskjeller: 84 prosent av bøndene og 97 prosent av fiskerne er menn. Kjøttforbruket er mye høyere blant menn enn blant kvinner, som på sin side spiser mer frukt ([Helsedirektoratet 2012](#) og [2017](#)). Kjønsdifferensiert statistikk kan danne utgangspunkt for videre analyser av matproduksjon og -forbruk med kjønnsperspektiver:

- Hva er årsakene til den skjeve kjønnsfordelingen i landbruk og fiske, og hvilken betydning har den for lokalsamfunnene i Norge og internasjonalt? Hva kan gjøres for å endre skjevfordelingen?
- Hvordan spiller kjønn inn når det gjelder å nå målet om å få til en mer bærekraftig bioøkonomi? Hva kan for eksempel gjøres for å få folk til å kaste mindre mat og å kutte ned på kjøttforbruket?

FISKERI OG KJØNN

Fiske og sjømatproduksjon er blant Norges viktigste eksportnæringer og er hovednæringen i mange norske lokalsamfunn. Internasjonal forskning har i mange år satt kjønnsproblematikk i fiskeri og sjømatproduksjon på dagsordenen. Forskingen har hatt et eksplisitt mål om å bidra til likestilling i næringen fordi det har positive ringvirkninger for lokalsamfunnene (Torp 2016a). I Norge er fiskerinæringen skarpt kjønnsdelt med knapt 3 prosent kvinnelige heltidsfiskere. Likevel har ikke myndighetene etterspurt forskning med kjønnsperspektiver på norsk fiskeri.

En pioner på forskning med kjønnspektiver på norsk fiskeri er Siri Gerrard. Siden 1970-tallet har hun forsket på konsekvenser av fiskeripolitikken på nord-norske

fiskerisamfunn (Lilleslåttan 2018). Gerrard har påvist at innføringen av fiskekvotesystemet på 1990-tallet, som favoriserer de store rederne, har gjort det enda vanskeligere for kvinner å komme inn i næringen. Da torsk kvotene ble innført i 1990, hadde drøyt 20 000 personer fiske som heltidsyrke. Av disse var 554 kvinner. I 2014 var det bare 9400 heltidsfiskere igjen, hvorav 260 kvinner (Torp 2016b).

Strukturrasjonalisering og kvoteordninger har ført til at småskala kystfiskere utkonkurreres av store redere. Hvordan spiller kjønn inn i disse endringsprosessene i lokalsamfunnene? Kan mer likestilling i fiskeri og sjømatnæringen bidra til en mer bærekraftig forvaltning av havressursene?

VISSTE DU AT:

I NORGE ER DET EN STØRRE ANDEL KVINNELIGE ENN MANNLIGE BØNDER SOM DRIVER ØKOLOGISK

I 2016 drev 15 prosent av de kvinnelige bøndene i Norge helt eller delvis økologisk, mens bare 6 prosent av de mannlige gjorde det (Ruralis 2017).

Selv om kvinnelige bønder oftere driver økologisk er det ikke systematiske kjønnsforskjeller når det gjelder hva bøndene produserer. Dette i motsetning til i EU, der kvinner oftere er sysselsatt på mindre gårder som driver blandet husdyrhold, hagebruk og olivendyrking, mens menn er overrepresentert i produksjon av korn og storfe (Europa-Parlamentet 2011).

På verdensbasis er det en tendens til at jo mindre mekanisert, jo flere kvinner jobber i landbruket. I både EU og utviklingslandene utgjør kvinner rundt 40 prosent av arbeidsstokken i landbruket. I EU mangler kvinner som jobber på familiegården ofte yrkesstatus og egen inntekt. I Norge skiller ikke størrelsen på gårdene seg vesentlig mellom kjønnene, selv om menn driver større areal fordi de leier mer jord. Dermed har kvinnebønder noe lavere inntekt fra gårdsbrukene sine. Dessuten er det mye vanligere at mannlige bønder driver alene, og at kvinnelige bønder samarbeider med partner.

MED KJØNNSPERSPEKTIV PÅ BØNDER

Siden 1974 har kvinner født etter 1964 hatt odelsrett, det vil si at de som førstefødte har retten til å overta gårdsbruket etter foreldrene. Med lik rett til å overta gården kunne en regne med at det nærmet seg kjønnsbalanse blant gårdbrukerne, men slik er det ikke. I 2016 var kun 16 prosent av bøndene kvinner, en økning fra 15 prosent i 1999 (Ruralis 2017).

Hvorfor er det ikke flere kvinner som benytter seg av odelsretten? Strukturelle årsaker til at kvinner ikke satser på landbruket er usikre rammebetingelser og utrygg økonomi, lange arbeidsdager og lite fritid. Slike forhold er særlig vanskelig å kombinere med svangerskap, barnefødsler og småbarnsperioder (NBS 2015). Kulturelle barrierer kan være at mange av landbrukets arenaer er mannsdominerte og

at kvinnebønder opplever at de ikke blir tatt seriøst i landbruket.

Landbruksforsker Reidun Heggem (2014) har vist at også familien kan forsterke forskjellsbehandlingen av jenter i landbruket. Det er ikke uvanlig at foreldre mener at gutter er født med et eget «traktorgen», mens jentene tilegnes en medfødt interesse for omsorg for dyr. Dermed blir gutter regnet som mest skikket til å ta over gårder som krever mange timer i traktøren. Jenter blir på sin side oppfattet som mer egnet til å drive gårdsbruk som satser på turisme og grønn omsorg. Holdningen om at jenter og kvinner ikke har greie på traktørkjøring, fungerer som en form for skjult diskriminering som henger sammen med ubevisste tradisjonelle forståelser om hva som regnes som kvinnelig og mannlig, hevder Heggem.

HVA SPISER DU TIL MIDDAG?

Mat handler ikke bare om ernæring, men også om kultur og identitet. Hva man spiser fungerer som markører mellom ulike sosiale grupper. Nordisk forskning på mat og spising har lenge påpekt at kvinner og menn har noe forskjellige kostvaner (Ekström, Pipping og L'orange Fürst 2001). Den største forskjellen er at menn spiser mer kjøtt enn kvinner, også relativt sett når en tar hensyn til ulike energibehov.

Kjønnsforskjeller i matvaner handler om kulturelle – og i blant stereotype – forestillinger om kjønn og mat: En blodig

biff er mat for «skikkelige mannfolk» og salat er «feminint». En norsk studie om menn og mat fra begynnelsen av 2000-tallet viser at mange av mennene er opptatt av å distansere seg fra kvinner gjennom sitt forhold til mat. De framstiller sitt eget forhold til mat som avslappet, at de spiser mye og fort for å bli mett, mens kvinners hang til sunnhet, slanking og selvkontroll beskrives som på grensen til hysteri. Mange menn forteller at kona tar ansvar for å lage sunn mat til familien (Roos og Wandel 2007). Samtidig er det sosiale forskjeller

mellom mennene: Mennene som jobber i manuelle yrker er opptatt av at de bare spiser for å bli mette, at mat er et nødvendig drivstoff på samme måte som en fyller diesel på tanken. Middelklassemennene er generelt mer opptatt av helsebringende mat, av smak og gourmetmatlaging enn arbeiderklassemennene.

Studien bekrefter som andre kostholdsundersøkelser at utdanningsnivå har betydning for hva man spiser (Helsedirektoratet 2012). Folk med høyere

utdanning følger i større grad helsemyndighetenes råd om å spise mye grønnsaker og mindre kjøtt. Under halvparten av den norske befolkningen spiser grønnsaker daglig, og enslige menn med lav utdanning aller minst. For å få folk til å legge om til et sunnere og mer bærekraftig kosthold trengs det mer forskning på sosiale forskjeller i matvaner. Offentlige kampanjer må utformes på en måte som ikke bare kommuniserer med middelklassen, men som også retter seg mot menn med lavere utdanning (Skuland 2015).

**VISSTE DU AT:
KVINNER SOM BOR ALENE KASTER MEST MAT**

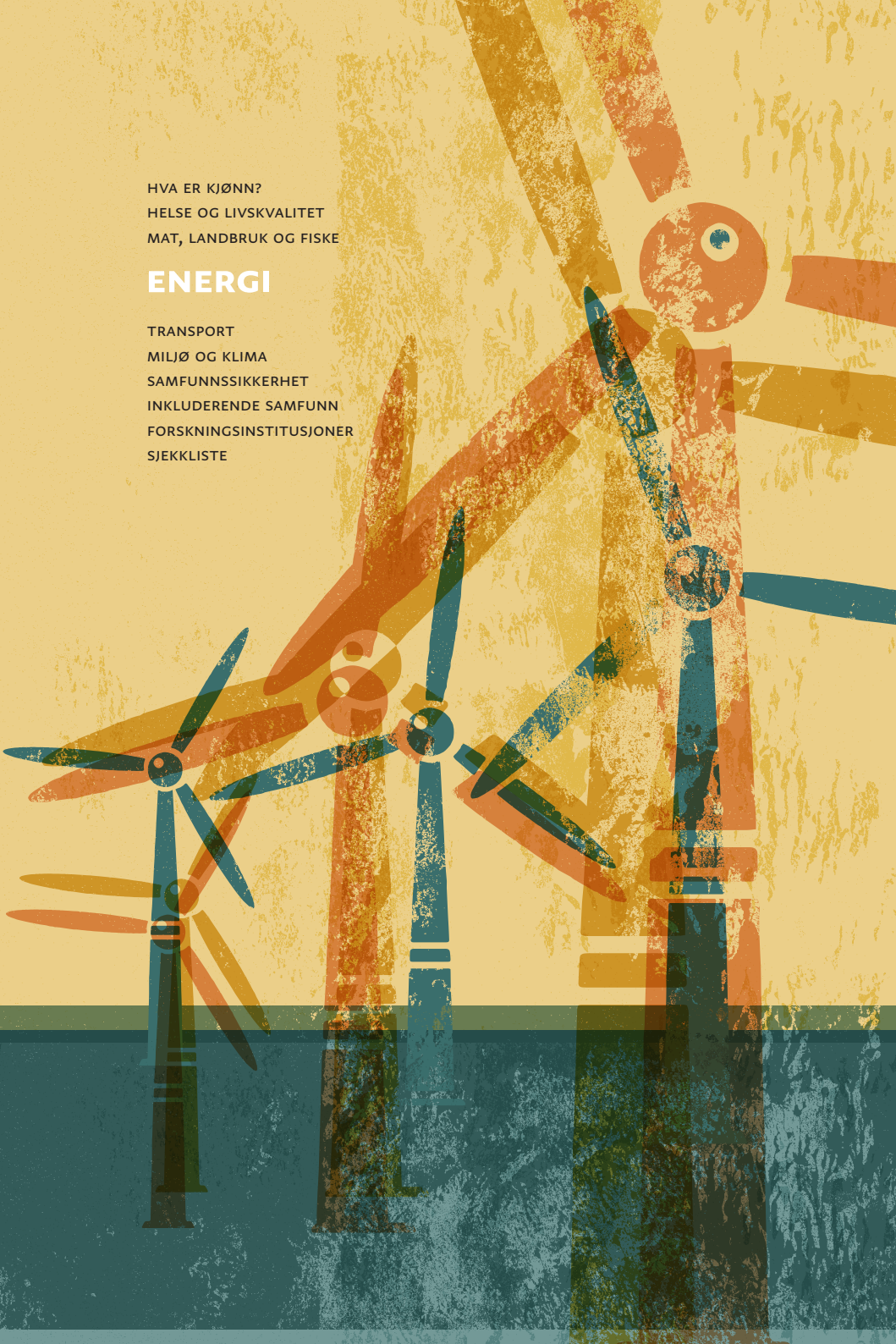
Det viser en undersøkelse fra Finland. I husholdninger med flere personer kastes det mer mat når det er kvinner som gjør innkjøpene enn når menn handler mat (MTT 2010).

Norge har forpliktet seg til å nå bærekraftsmålet om å halvere matsvinnet innen 2030, og det trengs mer forskning på hvilken mat som kastes (Regjeringen 2017).

HVA ER KJØNN?
HELSE OG LIVSKVALITET
MAT, LANDBRUK OG FISKE

ENERGI

TRANSPORT
MILJØ OG KLIMA
SAMFUNNSSIKKERHET
INKLUDERENDE SAMFUNN
FORSKNINGSINSTITUSJONER
SJEKKLISTE

ENERGI

«Det er ingen tvil om at kjønnspektiver er nyttig. De har vært blant de mest drivende for kritisk tenkning i akademia de siste årtiene, langt utover forskning på «kvinner» og «kvinners erfaringer». Kjønnspektiver setter søkelyset på samfunnets oppfatning av normalitet vs. «andregjøring», samt kompleksiteten i dette. Det handler helt grunnleggende om defineringsmakt og motmakt.»

VIDAR L. HAANES, REKTOR VED DET TEOLOGISKE MENIGHETSFAKULTETET

Å SIKRE TILGANG til trygg, effektiv og bærekraftig energi til en overkommelig pris for alle er FNs 7. bærekraftsmål. Også Forskningsrådet og EU-kommisjonen prioriterer dette kunnskapsområdet. Rundt 1 milliard mennesker i verden har ikke tilgang til elektrisitet, samtidig er det et betydelig overforbruk i industrialiserte land. Målet for forskningen er derfor både å bidra til elektrifisering i områder der dette mangler og å effektivisere energiforbruket gjennom å utvikle lavutslippssystemer.

KJØNNSPERSPEKTIVER I ENERGIFORSKNING

Energi handler om tilgang til energiresurser, om energibehov og -forbruk, om produksjonsforhold og om hvem som tar beslutninger. Disse sosiale aspektene ved sektoren gjør at kjønnspektiver er relevant i energiforskning. Likevel har kjønnspektiver foreløpig vært vanligst i energiforskning om det globale Sør. I denne forskningen har siktemålet vært å forbedre energisystemene slik at både kvinner og menn kan nyte godt av dem. Blant annet er det blitt undersøkt

hvordan kvinners deltakelse i energiproduksjon kan bidra til å styrke deres stilling i lokalsamfunnet (UN WOMEN & UNEP 2015).

Når det gjelder energiforskning med empiri fra det globale Nord, har europeiske forskere anlagt kjønnsperspektiver på temaer som energiforbruk i husholdninger, energisparing og beslutningsmyndighet over energiproduksjon (Clancy og Roehr 2003; Schultz og Stieess 2009; Rätty og Carlsson-Kanyama 2010; Anfinsen og Heidenreich 2017). Energiforskning med kjønnsperspektiv har et stort potensiale for videreutvikling, og kan inkludere spørsmål som:

- Hvordan er energiforbruket kjønnset? Kan energisparingsprogrammer ha ulike effekter for kvinner og menn? Hvordan virker kjønn sammen med andre faktorer som alder, arbeidsforhold, inntektsnivå, familieforhold og geografisk plassering?
- Har kvinners underrepresentasjon i energisektoren, både når det gjelder produksjon og beslutningsmyndighet, betydning for hvordan samfunnet gjennomfører overgangen til mer bærekraftige energisystemer?

RIKE MENN OG NORSKE KVINNER FORBRUKER MEST ENERGI

En svensk studie av energibruken blant aleneboende i Norge, Sverige, Tyskland og Hellas viser at i alle land er menns totale energibruk høyere enn kvinners (Rätty og Carlsson-Kanyama 2010). Kvinner har riktignok større energiforbruk enn menn når det gjelder matlaging og hygiene- og husholdningsartikler. Menns større forbruk av utespising, alkohol og tobakk og, framfor alt, transport, fører imidlertid til at deres energiforbruk totalt er større. Det er særlig menns bilbruk som

gjør at de forbruker mer energi enn kvinner (se også kapitlet om transport).

Et interessant funn er at kjønnsforskjellene er mye mindre i Norge enn i de andre landene. Forskerne forklarer dette med velstandsnivå. Det er nemlig slik at jo rikere en er, desto høyere energiforbruk. Norske menn og kvinner forbruker generelt mye mer energi enn svensker, tyskere og grekere. Den minst velstående gruppa, de greske kvinnene, utmerker seg som klart

minst energiforbrukende. Blant menn er det også forskjeller: I Sverige forbruker den rikeste femtedelen menn dobbelt så mye energi som menn i den laveste

inntektsgruppa. Dette eksemplet illustrerer at kjønn må sees i sammenheng med andre faktorer, som blant annet velstandsnivå.

ENERGISPARING ER IKKE KJØNNSNØYTRALT

Hushold står for omtrent en fjerdedel av det totale energiforbruket i Europa. Dermed står husholdningene i en særstilling når det gjelder målrettede tiltak for energisparing. Undersøkelser fra forskjellige europeiske land har vist at energisparing ikke er kjønnsnøytralt.

Selv om menn totalt sett forbruker mer energi enn kvinner, så forbruker kvinner i gjennomsnitt mer elektrisitet i husholdet fordi de oftere har hovedansvaret for husarbeidet. Samtidig er en større andel kvinner enn menn villige til å endre sine vaner for å spare energi ved for eksempel å kjøre mindre bil, spise mindre kjøtt og å spare strøm gjennom å senke innetemperaturen eller vaske klær på lavere temperatur (Carlsson-Kanyam og Rätty 2008).

En svensk studie har undersøkt hvilke virkninger energisparingsprogrammer

har for arbeidsfordelingen i hjemmet. Ifølge studien fører de ulike tiltakene til en større arbeidsbyrde for kvinner, for eksempel knyttet til klesvask. Dessuten påvirker lavere innetemperatur og mindre dusjing kvinner mer negativt enn menn. Forskernes konklusjon er at energisparingsprogrammer må ta hensyn til kjønn for å unngå at kvinner får økt arbeidsbyrde og dårligere livskvalitet (Carlsson-Kanyama og Lindén 2007).

Økning av strømpriser som middel for å kutte ned energiforbruket har uheldige konsekvenser for folk med dårlig råd, en gruppe der kvinner er overrepresentert. I Tyskland har undersøkelser vist at enslige kvinner, særlig minstepensjonister og alenemødre, bruker så store deler av inntekten sin nettopp på oppvarming at man snakker om energifattigdom (Schultz & Stiess 2009).

ELEKTRISITET REDDER LIV

Mangel på elektrisitet har store helsemessige konsekvenser, spesielt for kvinner og jenter i det globale Sør. Fossile brennstoffer som for eksempel oljelamper forurenser innendørs-lufta. I mange land bruker kvinner og jenter

timesvis hver dag på å bære ved og vann. Det fører til ryggskader, graviditetskomplikasjoner og økt mødredødelighet. For jenter kan vann- og vedbæring gå ut over skolegangen og dessuten medføre risiko for å bli voldtatt.

En studie fra Senter for utvikling og miljø (SUM) ved UiO har undersøkt hvordan kjønnsrelasjoner på landsbygda i India og Afghanistan påvirkes av elektrifisering. Et viktig funn er at elektrisitet i seg selv ikke nødvendigvis styrker kvinners stilling. Tvert imot kan elektrifisering føre til at kvinners rolle som husmødre knyttet til hjemmet blir forsterket. Men i tilfeller der kvinner er blitt

rekruttert til opplæring i solcelleteknologi, har det ført til at kvinners selvstendighet og deltakelse i lokalsamfunnet er blitt styrket.

Studien konkluderer med at en bevisst energipolitikk kan være et viktig bidrag til likestilling. En slik politikk må ta høyde for maktstrukturer og inkludere kvinner, ikke kun som forbrukere, men også som produsenter (Standal og Winther 2016; Torp 2016c).

VISSTE DU AT:

I NORGE ER OLJE- OG GASSEKTOREN EN AV DE MINST LIKESTILTE BRANSJENE

Tall fra 2017 viser at 84 prosent av topp- lederne i den norske olje- og gasssektoren er menn (CORE 2017). Hvilke konsekvenser har denne kjønnsubalansen? Det vet vi ikke mye om, men internasjonal forskning peker på at miljøpolitikken kan bli bedre og mer effektiv dersom kvinner blir mer involvert energiproduksjon, både i arbeidsstyrken, i forskning og i beslutnings- prosessene. Overgangen til bærekraftige fornybare energisystemer kan åpne for

dette. Begrunnelsen er at forskning har vist at mangfold i bedrifter fører til større kreativitet og innovasjon (Pearl- Martinez og Stephens 2016). En studie av idéskaping i et stort norsk energiselskap har vist at de mannlige ansattes ideer i større grad enn kvinnenes blir satt ut i livet. Forskerne argumenterer for at likestilling ikke bare handler om å øke antall kvinner i arbeids- stokken, men at kvinnene faktisk må lyttes til (Foss, Woll og Moilanen 2013).

**LES MER OM KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING
OM ENERGI, MILJØ, KLIMA OG TRANSPORT I
KILDENS NYHETSMAGASIN:
[KJØNNSFORSKNING.NO](https://kjonnforskning.no)**

Kilden
kjønnsforskning.no

HVA ER KJØNN?
HELSE OG LIVSKVALITET
MAT, LANDBRUK OG FISKE
ENERGI

TRANSPORT

MILJØ OG KLIMA
SAMFUNNSSIKKERHET
INKLUDERENDE SAMFUNN
FORSKNINGSINSTITUSJONER
SJEKKLISTE

TRANSPORT

«Selv om mange av forskningsmiljøene våre har et bevisst forhold til kjønn i forskning, er dette et område enda flere av våre forskere kan bli bedre på. Både spørsmål om hvem forskningen tjener og hvem den ikke tar hensyn til, og å anerkjenne at forskningsobjekter, teknologi eller fenomener kan være kjønnert er viktige perspektiver for flere fagfelt enn de som tradisjonelt er opptatt av kjønnsperspektiver i sin forskning.»

REKTORATET, UNIVERSITETET I BERGEN

TRANSPORT UTGJØR rundt 20 prosent av verdens samlede energiforbruk, og er blant sektorene som bidrar mest til utslipp av drivhusgasser. EU og USA er ansvarlig for rundt halvparten av verdens totale forbruk av transportrelatert energi (Oldrup og Breengaard 2009). For å oppnå FNs bærekraftsmål om å gjøre byer og bosettinger «inkluderende, trygge, motstandsdyktige og bærekraftige», oppfordrer Forskningsrådet til tverrfaglig forskning om hvordan skape et mer ressurseffektivt, klima- og miljøvennlig, sikkert og sømløst transportsystem (Forskningsrådet 2015). Fordi bilen er en viktig grunn til utslipp av klimagasser, er det et mål å redusere privatbilismen ved å forbedre kollektive transportløsninger og tilrettelegge for sykling og gåing.

Transport er en viktig del av organiseringen av hverdagslivet. Ulike transportpraksiser og forflytningsmønstre henger sammen med faktorer som samfunnsøkonomi og geografiske forhold, og med teknologi og infrastruktur. Transportpraksiser påvirkes også av kulturelle og ideologiske oppfatninger

knyttet til forbruk og status, og av enkeltindividers velstandsnivå, bosted, livsstil og vaner (Anfinsen og Heidenreich 2017). Samspillet mellom strukturelle, kulturelle og menneskelige forhold når det gjelder forflytningsmønstre, tilsier at kjønnsperspektiver er relevant i transportforskning.

KJØNNEDE TRANSPORTMØNSTRE

Det finnes mye forskning som viser at kvinner og menn i gjennomsnitt har forskjellige transportmønstre. Både internasjonal og norsk forskning viser samme mønster: Menn kjører generelt mer bil enn kvinner, og foretar dessuten lengre reiser. Menn kjører oftere egen bil, mens kvinner oftere sitter på. Kvinner reiser mer kollektivt og går mer til fots enn menn. Mens en typisk reise for menn er mellom hjemmet og jobben, foretar kvinner oftere reiser med flere mål, som for eksempel hjem - barnehage - jobb - barnehage - butikk - hjem. Kvinner frakter oftere barn til fritidsaktiviteter i nærområdet. Det finnes også kjønnsforskjeller i holdninger til transport, der kvinner utmerker seg som mer kritiske til bilbruk av hensyn til miljøet (Polk 2004; Hjorthol og Kjørstad 2006; Transgen 2007; Jakobsson Bergstad m.fl. 2009; Hjorthol, Engebretsen og Uteng 2014).

Årsaker til disse kjønnsforskjellene er både strukturelle og kulturelle. Menn har i gjennomsnitt høyere inntekt enn kvinner og har dermed større mulighet til å kjøpe og kjøre bil. Kvinner tar vanligvis større ansvar for den daglige organiseringen av familielivet og jobber oftere deltid i en jobb som er nærmere bostedet. En kulturell forklaring er at bilen er maskulint kodet: Kontroll av teknologi og fascinasjon for motor og fart er koblet til mannlighet. Kvinner legger oftere vekt på bilens brukervennlighet og sikkerhet.

Kunnskapen om kjønne transportmønstre kan danne utgangspunkt for problemstillinger som:

- Hvordan kan forskning bidra til utvikling av et effektivt og miljøvennlig transportsystem som er tilpasset alle befolkningsgrupper? Hvordan virker kjønn sammen med andre variabler som alder, bosted, arbeidsforhold og inntektsnivå? Hvilke virkemidler er mest formålstjenlige for å få ned bilbruken uten at det rammer lavtlønte og folk som bor utenfor byene?

- I hvilken grad har transportpolitikken ulik effekt på kvinner og menn? Hvilken betydning har det for planleggingen og gjennomføringen av transportsystemer at kvinner er sterkt underrepresentert i sektorens besluttsende organer?

VISSTE DU AT: ELSYKLER HAR STØRST EFFEKT FOR KVINNER

Det viser en eksperimentell studie fra Transportøkonomisk institutt (TØI). En forsøksgruppe på 66 personer fikk låne elsykkel i 2-4 uker. Deres sykkelbruk ble fordoblet sammenliknet med en

kontrollgruppe som brukte vanlig sykkel. Effekten var særlig sterk blant kvinner. De tok langt flere turer enn mennene. Mennene syklet imidlertid lengre når de først var i gang ([Øistad 2015](#)).

KORT VEI TIL JOBBEN GIR MER HELTIDSARBEID FOR KVINNER

I en studie om nordmenns reisevaner fra Transportøkonomisk institutt (TØI) har forskere funnet en sammenheng mellom det å bo i by, ha kort arbeidsvei til jobben og heltidsarbeid blant kvinner ([Hjorthol og Vågane 2014](#)).

I Norge tar fortsatt kvinner i større grad enn menn ansvar for hus, matinnkjøp og omsorgsoppgaver, også når de jobber heltid. For å få kabalen til å gå opp innretter de seg ofte slik at de har kortere vei til jobben. Studien fant at kvinner som bor i by i større grad enn andre kvinner jobber heltid. Kvinner som bor i utkanten av byen og har lengre reisevei til jobb, jobber oftere deltid. Studien finner at det å ha barn påvirker kvinners reise-mønster, men ikke menns. Kvinner tilpasser seg for at familielivet skal gå opp. Følgen er at kvinner har geografiske begrensninger med hensyn til hvor de kan søke jobb.

Forskerne konkluderer med at det er bedre for kvinner å bo i by hvis de ønsker å jobbe heltid. Den «kompakte byen» som tilbyr kortere vei til jobb og kortere vei mellom ulike tjenester gir kvinner bedre muligheter til å kombinere heltidsjobb med annet ansvar. Samtidig viser studien at kvinner som ikke har små barn ikke synes det er nødvendig å ha kort vei til jobben. Det er dessuten vanligere å dele likt på henting av barn blant par der begge jobber heltid enn når mor jobber deltid og far jobber heltid. Dette funnet illustrerer hvordan det er nødvendig å nyansere kategorien kvinner: Det er framfor alt småbarnsmødre og kvinner i mindre likestilte par som har nytte av å bo i den samme byen som de ønsker heltidsjobb i.

MASKULIN BILISME?

Er trafikkrommet en kamparena der mannlige bilister bruker vold og aggressivitet for å kreve og hevde sin plass i trafikken på bekostning av syklisters, fotgjengeres og egen sikkerhet? Det hevder den svenske sykkeforskeren Dag Balkmar (2014). Flere menn enn kvinner utsetter andre trafikanter for fare. Historisk er bilen maskulint kodet, og noen ganger uttrykkes maskulinitet ved å opptre aggressivt i trafikken og kjøre

risikofyllt. I trafikkrommets hierarki er bilen kongen på veien, en posisjon som bilister er med på å opprettholde og som politikere kvier seg for å utfordre, hevder Balkmar. Bilistenes rett til trafikkrommet sees som selvfølgelig. Fordi det oppleves som utrygt er det vanskelig å få folk til å sykle. Det holder ikke med holdningskampanjer om miljøvennlig atferd så lenge sykling er så risikofyllt (Bergstrøm 2014a).

KONFLIKT MELLOM MILJØ OG LIKESTILLING?

Å farte rundt i en rask bil gir en frihet som menn nyter i større grad enn kvinner. At kvinner har mindre mobilitet enn menn kan sees som et likestillingsproblem (Hanson 2010). Men ut fra miljøhensyn er det ikke bra at kvinner etterlikner menns transportmønstre ved å kjøre mer bil. Svenske transportforskere argumenterer for at det snarere er kvinners reise-mønstre, med mer

bruk av kollektivtrafikk og mer gåing til fots, som burde bli normen. Altså at menn heller bør tilpasse seg kvinners reise-mønstre enn motsatt (Polk 2009; Kronsell, Rosqvist og Hiselius 2016). Da må imidlertid infrastrukturen tilpasses, med kortere avstander mellom arbeidsplasser, boliger, barnehager og skoler. Lavere priser kan dessuten få flere til å reise kollektivt.

SYKLENDE MENN OG KVINNER

Forskning fra ulike land viser at det er forskjeller mellom kvinners og menns sykkelbruk. Men kjønnsforskjellene varierer voldsomt mellom landene. I sykkelvennlige land som Danmark, Nederland og Tyskland er kjønnsforskjellene minimale sammenliknet

med land som Australia, Storbritannia og USA, der lang flere menn enn kvinner tar sykkelen fatt (Pucher og Buehler 2008). I Norge sykler menn generelt noe mer enn kvinner, og er i overvekt blant treningssyklister. Kvinner sykler som oftest kortere

distanser og bruker sykkelen til andre ting enn menn (Øistad 2015).

Det finnes ulike forklaringer på kjønnsforskjeller i sykkelbruk. En forklaring er at topografiske forhold, som bratte bakker, forhindrer kvinner fordi de har mindre muskelmasse enn menn. En annen forklaring er at det er kjønnsforskjeller i risikopfatning. Menn tar større risiko i trafikken, og dårlige tilrettede sykkelveier gjør det mindre fristende for kvinner å sykle. Oslo kommunes sykkelundersøkelse fra 2016 viser at flere kvinner enn menn lar være å sykle fordi de mener det er for farlig. Tiltak som høyere trafiksikkerhet, bedre vedlikehold av sykkelveinettet og mindre biltrafikk er viktigere for kvinner enn menn. Flere menn enn kvinner uttaler at de sykler

uansett standard på sykkelveinettet. Men det er også slik at flere kvinner enn menn sier de ville syklet mer dersom de hadde hatt en bedre sykkel (Oslo kommune 2016).

En annen undersøkelse av syklistere i Oslo-området viser at det er små kjønnsforskjeller når det kommer til utrygghetsfølelse blant dem som faktisk sykler (Tretvik 2015). På spørsmål om hvor trygge eller utrygge de hadde følt seg som syklist på strekningene de hadde syklet, svarte 12,2 prosent av mennene og 14,1 prosent av kvinnene at de hadde følt seg utrygge i trafikken. Forskjellene viser seg å være langt større når det gjelder alder – der yngre føler seg mye tryggere enn eldre – og *hvor* en sykler. Andelen utrygge er høyest i Oslo øst (21,8 prosent) og lavest i Asker (4,1 prosent).

HVA ER KJØNN?
HELSE OG LIVSKVALITET
MAT, LANDBRUK OG FISKE
ENERGI
TRANSPORT

MILJØ OG KLIMA

SAMFUNNSSIKKERHET
INKLUDERENDE SAMFUNN
FORSKNINGSINSTITUSJONER
SJEKKLISTE

MILJØ OG KLIMA

«Inkludering av kjønnsperspektiver i forskningen kan øke den vitenskapelige kvaliteten og samfunnsrelevansen av den produserte kunnskapen, teknologien og/eller innovasjonen. I alle prosjekter bør det vurderes hvorvidt kjønn bør være en variabel, uten dette vil kvaliteten av forskningen være lav.»

BERIT ROKNE, REKTOR VED HØGSKULEN PÅ VESTLANDET

FNS 13. BÆREKRAFTSMÅL er å «handle umiddelbart for å bekjempe klimaendringene og konsekvensene av dem». Andre mål er å bevare naturmangfold og økosystemer på land og i vannet, og å bruke naturressurser på en bærekraftig måte. For å nå målene etterlyser Forskningsrådets bærekraftstrategi mer kunnskap om omstilling til klimatilpassede lavutslippssamfunn. Et sterkt satsningsområde er utvikling av ny teknologi som kan redusere klimautslipp. Samtidig oppmuntrer Forskningsrådet til en mer helhetlig og tverrfaglig klimaforskning om hvordan ulike samfunnsområder kan redusere utslipp og tilpasse seg endringene. Forskningsrådet vil at miljøforskningen skal legge mer vekt på sammenhengen mellom naturmangfold, økosystemtjenester, arealbruk, forurensninger og miljøbetinget livskvalitet (Forskningsrådet 2017). I denne tverrfaglige og helhetlige tilnærmingen til klima- og miljøforskning er kjønnsperspektiver relevant.

KJØNNSPERSPEKTIVER I KLIMA- OG MILJØFORSKNING

Forskning om klima og miljø med kjønnsperspektiv har, i likhet med forskning om matproduksjon og energi, ofte fokusert på kvinner i det globale Sør. En grunn til det er at klimaendringer rammer fattige kvinner hardest ([UN Women](#)

2015). I mange samfunn har kvinner og jenter ansvaret for å hente vann, og når det er tørke må de gå mye lenger. Det går ut over andre gjøremål, som for eksempel skolegang, og kan dessuten være farefullt. I flomkatastrofer drukner langt flere kvinner enn menn, enten fordi de ikke har lært å svømme, fordi de bruker klær som hindrer dem, eller fordi de ikke tør å forlate hjemmet (Kolset 2011). Foruten slike kartleggingsundersøkelser foreligger det aksjonsforskning om hvordan kvinner i land som er rammet klimaendringer i det globale Sør kan bli involvert lokalt i miljøarbeid og derigjennom få en sterkere stilling i lokalsamfunnet (APWLD 2015). (Se også kapitlet om samfunnssikkerhet.)

Foreløpig finnes det lite forskning som har inkludert kjønnsdimensjonen i studier av hvordan samfunn i det globale Nord kan tilpasse seg klimaendringene og bli mer ressurseffektive gjennom kutt i klimautslipp, overgang til lavutslippshus, «grønn» økonomi og «grønne» jobber. Relevante problemstillinger kan være:

- Hvordan kan klimatiltak påvirke kvinners og menns liv forskjellig? Hvordan kan forskningen ta hensyn til at kvinners og menns arbeidsoppgaver ofte er forskjellige, samtidig som den ikke bidrar til å forsterke kjønnsstereotyper? Hvilke sosiale forskjeller finnes det *innad* i gruppene kvinner og menn med hensyn til klasse, inntekt, arbeidssituasjon, utdanning, alder, geografisk plassering og muligheter for klimatilpasning?
- Hvordan kan klimatiltak legge til rette for kollektive løsninger på samfunnsnivå, snarere enn å tillegge enkeltindivider hovedansvaret for å endre sitt personlige forbruk? Hvordan kan man unngå at klimatiltak rammer de fattigste i samfunnet, som i de fleste tilfeller er kvinner?

Miljø- og klimaforskning handler også om forvaltning av naturen og vern av naturmangfold. De seinere årene har det kommet flere studier som har undersøkt naturforvaltning og deltakelse i friluftsliv med kjønnsperspektiv, slik vi skal se eksempler på i dette kapitlet.

GRØNN ØKONOMI OG GRØNNE JOBBER

Overgangen til såkalt «grønn økonomi» innebærer drastiske kutt i miljøutslipp. Samtidig er målet å utjevne sosiale forskjeller og forbedre livskvaliteten til jordas befolkning (UNEP, 2011). Miljøvennlige løsninger, fornybar energi, gjenvinning og rensing har skapt nye, såkalte grønne jobber. Ifølge FN er grønne jobber viktige for å løse globale problemer knyttet til miljø og klimaendringer, og økonomisk og sosial utvikling. Sistnevnte henviser til at grønne jobber forutsetter et anstendig arbeidsliv for både kvinner og menn (ILO, 2015). Et anstendig arbeidsliv defineres av FN som at lønnsnivået er rettferdig og at arbeidet er trygt og gir muligheter for personlig utvikling og sosial inkludering. Dessuten betyr det at arbeidstakerne

har rett til å si hva de mener, til å organisere seg og til å delta i beslutninger. Et overordnet prinsipp er at kvinner og menn skal ha like muligheter på jobben. Denne forståelsen av grønn økonomi og grønne jobber legger opp til at sosiale dimensjoner, som kjønn, er viktige i forskningen på overgangen til et grønt samfunn.

«Grønne jobber» gir assosiasjoner til natur og miljøvennlighet. Men i virkeligheten er mange av de grønne jobbene ganske skitne. De går for eksempel ut på å rense kloakk og resirkulere avfall fra oljeindustrien (STAMI, 2015). Hvordan kan forskning bidra til å nå FNs mål om en grønn økonomi som innbefatter sosial utjevning, rettferdighet og forbedret livskvalitet?

«SMARTE» ENERGITEKNOLOGIER OG «SMARTE» MENN

For å få til et mer bærekraftig energiforbruk arbeides det over hele Europa med å utvikle, teste og ta i bruk «smarte» energiteknologier. De «smarte» energiteknologiene bruker IKT for å samle informasjon om forbrukernes energiforbruk slik at disse kan tilpasse sitt forbruk etter når det strømtilgangen er optimal – og billigst.

Forskere fra NTNU har studert pilotprosjekter for «smarte» energiteknologier og hvordan dette påvirker livet i husholdningen (Skjølsvold, Jørgensen og Ryghaug, 2017). Studien viser at de selvrekrutterte deltakerne som oftest er teknologiinteresserte

menn. Når teknologiene tas i bruk går husholdningene ofte gjennom en prosess der mannen i husholdningen først bruker den nye teknologien for å lære mer om strømforbruket, for så å ressurs-optimalisere bruken i hjemmet ved for eksempel å bytte ut energisløsende apparater. Deretter forsøker han å implementere nye regler for energiforbruk gjennom blant annet å holde temperaturen nede og begrense når de andre i husholdningen kan dusje, vaske og lage mat. Denne kontrollen av familiemedlemmene for å spare på strømmen kan ofte føre til konflikter.

Studien viser at de «smarte» energiteknologiene kan virke fremmedgjørende og ekskluderende. Men de kan også bidra til å forsterke sosiale skiller fordi de er tilpasset teknologi kyndige og ofte velstående mennesker. Minstepensjonister og andre med lav inntekt blir belastet med høyere strømregninger enn de «smarte» idealforbrukerne. For å få til

en drastisk reduksjon av energiforbruket er det nødvendig å utvikle teknologier som ikke ekskluderer store deler av befolkningen fra å bruke dem. I utviklingen av «smarte» teknologier trengs det mer forskning på energiforbruk som tar hensyn til variasjoner i befolkningen når det gjelder kjønn, alder, inntektsnivå og teknologikompetanse.

GRØNN I HVERDAGEN

CICERO Senter for klimaforskning deltar i det EU-finansierte prosjektet ENABLE, der målet er å få folk i Europa til å bli grønnere i hverdagen. Både økonomiske motiver og sosiale faktorer som kjønn og kultur styrer menneskers valg, enten det er valg av transportmidler, oppvarming av hus eller innkjøp av vaskemaskin (CICERO 2018). CICERO har ansvar for en casestudie av plusskunder, eller promønter, altså kunder som har installert solcelleanlegg på huset sitt og selger

overskuddsstrøm tilbake til strømmettet. Forskere undersøker blant annet hvordan kjønnsroller påvirker energibruk og investering i egen energiproduksjon. Spørsmål som stilles er:

- Hvem i familien tar initiativet til å investere i solcelleanlegg?
- Hvem gjør hvilke oppgaver i huset i tilknytning til energibruk?
- Hva gjør at noen velger å produsere strømmen sin selv? Har menn og kvinner ulike motiver for å bli plusskunde?

VISSTE DU AT:

NORSK UTMARKSFORVALTNING ER STYRT AV NORSKE MENN OVER FEMTI

Det hevder forsker Aase Kristine Lundberg i sin forskning om hvordan legitimitet sikres i norsk utmarksforvaltning (Lundberg 2017). Hva norsk natur skal brukes til er et konfliktfylt tema. Skal en prioritere hyttebygging eller villrein, utbygging eller nasjonalparker, ulv eller sau? Beslutninger om forvaltning av naturen har mye å si for

lokalsamfunn, og vekker ofte strid. Fordi det finnes mange og motstridende interesser er det viktig at utmarksforvaltningen har demokratisk legitimitet. Lundberg fant at interessene til både jegere, fiskere, grunneiere, turistindustrien, turgåere og naturvernere er representert i norske lokalsamfunn. Men at det stort sett er menn

over 50 som representerer disse gruppene, og som bestemmer.

I forskning om arealbruk og forvaltning av naturressurser i utviklingsland er det mange som anvender et kjønnsperspektiv. Norsk bistandspolitikk legger sterk vekt på at kvinner skal inkluderes i naturforvaltningen. Men som professor Hanne Svarstad har påpekt: «I Norge kan vi gjerne peke på

manglende likestilling i naturforvaltning i Afrika, men det har ikke vært vilje til det samme i vårt eget land» (Lilleslått 2017a). Det trengs mer forskning om betydningen av mandsdominansen for norsk utmarksforvaltning. Finnes det andre interesser eller andre stemmer som ikke blir hørt, eller ikke oppfattes som relevante fordi de ikke er representert i foraene der beslutningene tas?

HVERDAGSFRILUFTSLIV I KJØNNSPERSPEKTIV

AV: MARGRETE SKÅR, SENIORFORSKER VED NORSK INSTITUTT FOR NATURFORSKNING (NINA)

En allmenn oppfattelse av «friluftsliv» er at det gjerne foregår borte fra hjemmet, ut i naturen, og at det er knyttet til tradisjonelle aktiviteter som å fiske, gå på ski eller dra til fjells. Den kvantitative kartleggingen av friluftslivsdeltakelse som SSB har gjort over flere tiår tar utgangspunkt i dette synet på friluftsliv, og omfatter også kun aktiviteter i naturomgivelser. Denne statistikken viser at vi fortsatt har et kjønnsdelt friluftsliv: Mens menn fortsatt er overrepresentert i aktiviteter som jakt, fiske og lange turer, er kvinner overrepresentert i aktiviteter som bærplukking og kortere turer i skog og mark.

Selv ser jeg store gevinster i å utvide friluftslivsbegrepet til å omfatte det mer hverdagslige friluftslivet, som gjerne foregår i delvis grønne og delvis bebygde omgivelser. Ved å rette fokus mot den bostedsnære naturen må forskeren nødvendigvis knytte naturerfaringer og opplevelser til menneskers daglige liv, og de sosio-kulturelle rammebetingelsene som omgir det. Det er i hverdagen vi lever våre liv.

Kvinner har ikke like hverdager, heller ikke menn. Kvalitativ forskning om bruk og betydning av nærmiljønatur har likevel vist tydelige kjønnsforskjeller. Dette feltet roper etter mer forskning. Ser vi oss om der vi bor, vil mange observere flere kvinner enn menn ute på tur. Menn vi har intervjuet vektlegger viktigheten av å ha et mål med det å gå, for eksempel å trene, dra på fisketur eller jakttur. Mens mange menn synes det er uviktig og litt snålt å skulle ta med seg en kamerat for å gå seg en tur en ettermiddag, synes venninneturen svært viktig for mange kvinner. Mange kvinner beskriver den hverdagslige gåturen som veldig betydningsfull for helse og trivsel, men for mange er den vanskelig å prioritere i en travel hverdag. For at flere skal få utøve hverdagsfriluftsliv må hverdagslige kjønnsrollemønstre brytes ned. I tillegg må fysisk nærmiljøtilrettelegging prioriteres. Måltrettete tiltak forutsetter kjønn som omdreiningspunkt i forskning på feltet (Rybråten, Skår og Nordh 2017).

HVA ER KJØNN?
HELSE OG LIVSKVALITET
MAT, LANDBRUK OG FISKE
ENERGI
TRANSPORT
MILJØ OG KLIMA

SAMFUNNSSIKKERHET

INKLUDERENDE SAMFUNN
FORSKNINGSINSTITUSJONER
SJEKKLISTE

SAMFUNNSSIKKERHET

«Forskere må være bevisste i sin forskning på at samfunnet består av kvinner og menn med biologiske, sosiale og kulturelle forskjeller. Å ikke ta hensyn til disse forskjellene svekker forskningskvaliteten, og kan være skadelig og kostbart.»

BJØRN OLSEN, REKTOR VED NORD UNIVERSITET

SAMFUNNSSIKKERHET er et relativt nytt fagområde som dreier seg om hvordan samfunnet skal forebygge, motvirke og håndtere risiko, trusler og kriser.* Siden tusenårsskiftet har hensynet til samfunnssikkerhet blitt en stadig viktigere politisk prioritering i Norge og internasjonalt (Engen m.fl. 2016). Forskningsrådets Samfunnssikkerhetsprogram fram mot år 2027 omfatter forskning som kan bidra til at samfunnet er forberedt på å håndtere det uventede, enten det er villete handlinger slik som terror og kriminalitet, eller ulykker og naturkatastrofer. Forskingen skal bidra til kunnskap om hvordan samfunnet kan identifisere, forstå og forbygge risiko og trusler, og om hvordan kriser best kan håndteres etter at de har inntruffet (Forskningsrådet 2018).

Samfunnssikkerhet er et tverrfaglig fagfelt som spenner over en rekke ulike områder, inkludert samfunnsvitenskap, humaniora, helsefag og teknologifag. Eksempler på samfunnssikkerhetsforskning er kartlegging av konsekvenser ved et hacking-angrep på den norske energisektoren, tekniske løsninger knyttet til tunnelsikkerhet, forebygging av ekstremisme og terrorisme og koordinering av internasjonale humanitære operasjoner.

* INNLEDNINGEN TIL DETTE KAPITLET ER SKREVET I SAMARBEID MED KRISTIN SØRUNG SCHARFFSCHER, SENTER FOR RISIKOSTYRING OG SAMFUNNSSIKKERHET SEROS, UNIVERSITETET I STAVANGER OG TORUNN TRYGGESTAD, INSTITUTT FOR FREDSFORSKNING PRIO.

KJØNNSPERSPEKTIVER PÅ SAMFUNNSSIKKERHET

Ifølge Forskningsrådet (2018) er kjønnsperspektiver viktig i forskning på samfunnssikkerhet. Men til tross for økende oppmerksomhet rundt verdien av å nyansere forskningen slik at den fanger opp hvordan risiko, sikkerhet og sårbarhet kan ha ulik betydning for menn og kvinner, gutter og jenter, er det fortsatt et fåtall norske forskningsprosjekter innen samfunnssikkerhet som har inkludert kjønnsperspektiver. Relevante problemstillinger kan for eksempel være:

- Hvordan spiller kulturelle og sosiale normer for kjønn og seksualitet inn når det gjelder samfunnsutfordringer som migrasjon og grensekontroll, forebygging av ulykker, trafiksikkerhet og krisehåndtering? Hvilken betydning har kjønnsrelasjoner i væpnede styrker?
- Hvordan kan humanitær bistand bedre tilrettelegges slik at ulike kjønns behov blir møtt? Hvordan kan en forebygge seksuelle overgrep og voldtekt i krisesituasjoner?
- Hvordan henger ekstremisme og terror sammen med kjønn? Er det en sammenheng mellom maskulinitet og vold? Hvorfor rekrutteres også kvinner inn i islamistiske og høyreekstreme grupperinger som fremmer kvinnefiendtlige ideologier? Har kjønnsdimensjoner betydning i analyser av hvordan voldelig ekstremisme kan forebygges?

OGSÅ MENN VOLDTAS I KRIG

Etter borgerkrigen i det tidligere Jugoslavia ble verdenssamfunnet mer oppmerksom på hvordan voldtekt av fiendens kvinner brukes som våpen i krig. Seinere har en rekke internasjonale kampanjer rettet seg mot voldtekter i Den demokratiske republikken Kongo (Bergstrøm 2014b). Men for å forstå

seksuell vold i krig er det ikke tilstrekkelig å bare forske på kvinner som voldtas, en må også forske på menn som voldtar og menn som blir voldtatt. Undersøkelser av borgerkrigen i Uganda viser at 30 prosent av dem som ble utsatt for seksuell vold var menn (Lilleslått 2017b). Av 30 avsatte

dommer om seksuell vold i borgerkrigen i det tidligere Jugoslavia, hadde sju av sakene mannlige ofre og overgripere (Houge 2014).

For å bekjempe seksuelle overgrep i krig og konflikt er det lite hensiktsmessig å ta for gitt kjønnsstereotype forestillinger om at menn alltid er overgripere og kvinner alltid er ofre. Det er nødvendig å se den enkelte

konfliktsituasjonen i kontekst og ta hensyn til at kvinner og menn ikke utgjør homogene grupper. Forskning innen feltet kvinner, fred og sikkerhet har vist at overgeneraliseringer, som for eksempel å anta at kvinner fra naturens side er mer fredsæle enn menn, kan bidra til å forsterke ulikheter mellom kjønn (Kilden/Forskningsrådet 2017).

LIKESTILLING, MANGFOLD OG SAMFUNNSSIKKERHET I NORDEN

Hvilken betydning har likestilling og mangfold for sikkerhetspersonell? NordForsk-prosjektet *Gender equality, diversity and societal security* (2018-2021) undersøker hvordan en stadig mer mangfoldig sammensetning av det operative personellet i politiet, militæret og andre sikkerhetsorganisasjoner i Norden kan knyttes til endringer av oppfatninger om likestilling, tillit og sikkerhet. De nordiske landene er karakterisert ved høy grad av tillit til samfunnsinstitusjoner, til likhetsidealer og til fredelige former for konfliktløsning og samarbeid. Disse verdiene gjenspeiles i hvordan sikkerhetstiltak forstås og praktiseres i Norden. Et eksempel er Norges innføring av allmenn verneplikt for kvinner i 2015.

Prosjektet sammenlikner politiet, militæret og andre sikkerhetsstyrker i Norge,

Sverige, Danmark og Finland. Det undersøker blant annet hvordan sikkerhetsstyrkene organiserer daglige rutiner og løser oppgaver, og hvordan de samhandler med forskjellige målgrupper. Hvilke oppfatninger av likestilling, mangfold og sikkerhetsarbeid finnes innen de ulike sikkerhetsstyrkene og i sikkerhetspolitikken i de nordiske landene?

Målet for prosjektet er å få ny kunnskap om hvordan aktører og organisasjoner innen samfunnsikkerhet i Norden forholder seg til et økende mangfold i sikkerhetsstyrkene, både når det gjelder holdninger, retningslinjer og hverdagspraksis. Dessuten skal prosjektet undersøke virkningene av at personellsammensetningen blir mer mangfoldig (STK 2018).

VISSTE DU AT:

KVINNER FÅR POSTTRAUMATISK STRESSLIDELSE (PTSD) OVER DOBBELT SÅ OFTE SOM MENN ETTER TERRORANGREP

Etter terrorangrepet mot Regjeringskvartalet 22. juli 2011 intervjuet forskere ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk

stress (NKVTS) personer som var rammet av bombeangrepet. Ti måneder etter hadde 12 prosent av mennene og 31 prosent av

kvinnene symptomer på PTSD (Birkeland et al. 2017). Studien bekreftet internasjonal forskning om at en betydelig større andel kvinner enn menn får PTSD, også når de har opplevd akkurat den samme livstruende hendelsen, som for eksempel et jordskjelv. Hvorfor er det slik?

Både biologiske og sosiale faktorer kan forklare kjønnsforskjellene (Løvereide 2018). Fordi PTSD ofte går ut på at en gjenopplever traumatet, kan en årsak til at kvinner oftere rammes være at de i snitt husker flere detaljer enn menn. Hormonelle sykluser kan dessuten påvirke hvordan hendelser blir fortolket. Samtidig er det en større kulturell aksept for at kvinner kan vise følelser, mens menn i større grad enn kvinner er sosialisert

til å være tøffe og legge lokk på følelsene sine. Det kan altså være flere menn som har PTSD enn de som innrømmer å ha det.

Psykologisk forskning viser dessuten at traumer blir forsterket av tidligere opplevde traumer. For eksempel blir en som har opplevd seksuelle overgrep eller vold fra en person som står en nær, mer sårbar for å få PTSD etter andre typer traumatiserende hendelser. Det oppleves som verre å bli utsatt for traumer som andre mennesker har skapt med vilje enn å bli utsatt for en «upersonlig» ulykke. Derfor har personer som er utsatt for familievold oftere PTSD enn soldater i krig. Kunnskaper om kjønnsforskjeller når det gjelder symptomer på PTSD er viktige for behandlingen etter traumatiske opplevelser.

KVINNERS BIDRAG I UFORMELL KRISEHÅNDTERING

AV: KRISTIN S. SCHARFFSCHER, SENTER FOR RISIKOSTYRING OG SAMFUNNSSIKKERHET SEROS, UNIVERSITETET I STAVANGER

Etter tsunamien 26. desember 2004, rykket det internasjonale hjelpearbeidet inn i lagune-byen Batticaloa, på østkysten av Sri Lanka. Drøyt fire år var gått siden FNs sikkerhetsråd hadde vedtatt resolusjon 1325, som påla alle FN-organisasjoner å ivareta kvinners behov og anerkjenne kvinners ressurser i all FN-styrt humanitær virksomhet. Håndbøker og retningslinjer for kjønnsperspektiv i feltarbeid kom etter hvert på plass, og utover på 2000-tallet hadde andelen kvinner i FN-systemet økt merkbart – i hvert fall på feltnivå.

Med mange omkomne, store materielle ødeleggelser og hele nabolag uten tak over hodet, stilte det internasjonale samfunnet med enorme pengesummer, massevis av utstyr og et stort antall personell for å hjelpe til i Batticaloa. Der fantes det

imidlertid flere sterke kvinne-nettverk, som umiddelbart etter tsunamien hadde satt i gang lokalt arbeid for å hjelpe de rammede. Disse nettverkene møttes jevnlig, og hadde detaljkunnskap om alt fra fungerende transportmuligheter til hvilke etterlatte fedre som hadde fått alkoholproblemer eller som trengte opplæring i husarbeid og barnepass. De opprettet også suppekjøkken, der kvinner fra ulike etniske og religiøse grupper kom sammen for å tilberede og dele ut varme måltider. Dette var ikke bare nødhjelpsarbeid – det handlet også om å skape kontakt, samhold og forståelse etter tjuе år med borgerkrig.

Kvinnene i Batticaloa var eksperter på hvordan nødhjelpen kunne gjøres effektiv, hvordan nå dem som trengte den mest, og hvordan nødhjelpen attpåtil kunne fungere

som fredsarbeid. Men Batticaloas kvinner ble verken tatt med på råd eller invitert til FN-organiserte møter. De få som forsøkte å etablere kontakt med det internasjonale hjelpeapparatet måtte finne seg i å sitte i møter som utelukkende ble holdt på

engelsk, med sosiale normer og regler av vestlig karakter. Resultatet av dette var at den lokale innsatsen i Batticaloa ble underminert og til dels ødelagt av internasjonal velvilje og gode intensjoner (Scharffscher 2011).

HVA ER KJØNN?
HELSE OG LIVSKVALITET
MAT, LANDBRUK OG FISKE
ENERGI
TRANSPORT
MILJØ OG KLIMA
SAMFUNNSSIKKERHET

INKLUDERENDE SAMFUNN

FORSKNINGSINSTITUSJONER
SJEKKLISTE

INKLUDERENDE SAMFUNN

«Kjønn er en av mange sosiale distinksjoner og former for ulikheter, og interagerer med andre distinksjoner som klasse, etnisitet, alder, funksjon, seksualitet, med mer. Kjønnsperspektiver handler også om hvordan sosial ulikhet skapes og opprettholdes, forstås og forskes på, mer generelt.»

INGUNN MOSER, REKTOR VED VID VITENSKAPELIGE HØGSKOLE

FOR Å MØTE sosiale, økonomiske og politiske samfunnsutfordringer oppfordrer EU og Forskningsrådet til tverrfaglig forskning som fremmer inkluderende, innovative og reflekterende samfunn. Målet er stabilitet, redusert fattigdom og ulikhet, bærekraftig økonomisk vekst, samarbeid på tvers av nasjoner, økt sysselsetting - og likestilling (Forskningsrådet 2017). Dette er målsettinger som omfatter mange samfunnsområder, slik som utdanning og arbeidsliv, oppvekstvilkår og omsorg, migrasjon og integrering og demokrati og menneskerettigheter. Forskning som fremmer inkluderende, innovative og reflekterende samfunn innbefatter også kulturarv og innovasjon, arealplanlegging og design.

Innenfor disse kunnskapsområdene finnes det svært mye forskning med kjønnsperspektiver. Både innen samfunnsvitenskapelige fag, juss, økonomi og humaniora foreligger et vell av forskning som undersøker kjønnsrelasjoner fra ulike vinkler. Et generelt trekk ved denne forskningen er at kjønnsperspektivene ofte har begynt med et kvinneperspektiv. Det vil si å synliggjøre kvinners situasjon, eller å få fram at også kvinner har spilt en rolle i historien, i politikken eller i kunsten. Fra å legge vekt på å synliggjøre kvinner innebærer kjønnsperspektiver i større grad å se også menn som kjønn,

og å se på variasjoner innad i kjønnskategoriene. Å anlegge kjønnsperspektiv i en studie kan bidra til å utfordre kjønnsstereotypier og å utvide forståelsen for hva kjønn betyr. Gjennom sitt kritiske potensiale kan kjønnspektiver bidra til ny kunnskap.

Kritikk av mannlig bias i fagenes paradigmer har vært en innfallsvinkel for å anlegge kjønnspektiver. Innen økonomifaget har for eksempel forskere problematisert det sentrale økonomiske begrepet *preferanser*: Preferanser kan ikke sees på som gitte eller stabile størrelser, men som formet av sosialisering, tradisjon, historie, sosiale strukturer og maktforhold i samfunnet. Snarere enn å ta for gitt at hvert individ søker nyttemaksimering uavhengig av andre, ser forskningen på hvordan preferanser utvikles i samspill med omverdenen og hvordan valgmulighetene i virkeligheten er begrenset. Foruten å problematisere fagets paradigmer, kan kjønnspektiver i økonomiske analyser gå ut på å utvide feltets tradisjonelle forskningstematikker, ved for eksempel å studere arbeidet som gjøres utenfor markedet, slik som ubetalt omsorgsarbeid, eller å undersøke effektene av økonomisk politikk på forskjellige grupper i samfunnet.

I dette kapitlet skal vi ta for oss eksempler på forskning med kjønnspektiver på aktuelle samfunnsområder, nemlig sykefravær og inkludering i arbeidsliv og utdanning, innbefattet i kultursektoren.

SYKEFRAVÆR OG FØLELSMESSIGE KRAV PÅ JOBBEN

Hvorfor har kvinner mye høyere sykefravær enn menn? Gjør kvinners biologi dem svakere rustet til å møte arbeidslivets krav? Eller er det fordi kvinner tar mer ansvar for hjem og familie? Eller er årsakene mer sammensatte?

En undersøkelse fra Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI) har sett på sammenhengen mellom sykefravær og jobbtype, og funnet at sykefraværet er størst i yrker med høye emosjonelle krav. Arbeidstakere som jobber i yrker der de må forholde seg

til klienter, pasienter og kunder, som ikke kan glemme seg bort på et kontor hvis de har en dårlig dag og som må legge egne følelser til side, har økt risiko for sykefravær (Indregard, Knardahl og Nielsen 2017). I Norge oppgir 16 prosent av de sysselsatte at de opplever høye emosjonelle krav i jobben, og det er langt mer utbredt blant kvinner (23 prosent), enn blant menn (10 prosent). Sykefraværet er størst i kvinne-dominerte yrker i helse- og sosialsektoren. Kvinner

som jobber i denne sektoren har mye høyere sykefravær enn andre kvinner. 70 prosent av den økte risikoen kan forklares med arbeidsmiljøfaktorer.

I stedet for å legge vekt på statistiske kjønnsforskjeller om at kvinner har større sykefravær enn menn, får STAMIS undersøkelser fram betydningen av *type* arbeid: Risikoen for sykefravær er størst blant arbeidstakere som ofte må undertrykke egne følelser på jobben. Samtidig avhenger mye av arbeidsgiveren. Arbeidstakere som opplever at sjefen viser interesse for deres helse og velvære, blir i mindre grad utmattet og sykmeldt som følge av følelsesregulering på jobb. Dette viser betydningen av å jobbe forebyggende for å redusere sykefraværet i

kunde- og klientorienterte yrker (Indregard m. fl. 2018).

En annen norsk studie har undersøkt sammenhengen mellom sykefravær og vold i nære relasjoner (Alsaker m. fl. 2014). Kvinner med voldelige partnere har høyt sykefravær og sliter med å gjøre en god jobb på grunn av konsentrasjonsproblemer. Blant voldsutsatte kvinner som har oppsøkt hjelpeinstanser er kun 45 prosent i arbeid. En av grunnene til at voldsutsatte kvinner jobber mindre er, ifølge studien, at deres voldelige partnere nekter dem å gå på jobb.

Hvordan kan forskningen om betydningen av type arbeid så vel som av vold i nære relasjoner bidra til å oppnå målene om å få ned sykefraværet?

NÅR KJØNN HAR BETYDNING I MUSIKKPEDAGOGIKKEN

AV: BJARNE ISAKSEN, FØRSTELEKTOR I MUSIKKPEDAGOGIKK, UIT NORGES ARKTISKE UNIVERSITET

Nordisk musikkpedagogisk forskning har tradisjonelt sett ikke hatt kjønn som et sentralt studieobjekt, men dette er i ferd med å endre seg. Fra at kjønn er noe man tar for gitt og dermed ikke studerer, er musikkforskere blitt mer bevisste på de ulike strukturelle betydningene kjønn kan ha i forskjellige musikalske sammenhenger (Onsrud 2010).

Fordi musikk er en viktig identitetsmarkør for barn, unge og gamle, har kjønn betydning i musikkpedagogikk. Gjennom musikk kan man uttrykke hvem man er eller hva man vil være. Populærmusikkbransjen har tradisjonelt vært svært kjønnsdelt, og dette preger unges valg av sanger, instrumenter og hvilken musikalsk sjanger de identifiserer seg med. Musikkforskere har vist at fordelingen av instrumenter og sjangre i kulturskolen er like kjønnsdelt som i kulturliv og media: Langt flere gutter enn jenter velger instrumenter

fra band-kulturen, mens jentene er i overvall på akustiske instrumenter, sang og dans (Kvalbein og Lorentzen 2008; Onsrud 2013). Jentene gjør sine valg selv om de kan uttrykke at elgitar og trommesett er kult og artig.

Velgene kan handle om at mye av den profesjonelle bandmusikken består av menn og grupper av menn, og det er få kvinnelige forbilder. Det oppstår et spill mellom det å vokse opp i et ganske likestilt miljø, og de forventningene kulturen forfekter når det gjelder normative instrumentvalg. Disse valgene kan ha noen kjønnskoder som kan være styrende for hvordan man ser på «den andre» og på seg selv. Derfor vil mye av musikkpedagogisk kjønnsforskning være opptatt av hvordan ulike musikkstiler eller musikkpraksiser er kjønnete og hemmende eller fremmende for elevene.

KJØNNSLIKESTILLING OG LIVSKVALITET

AV: ØYSTEIN GULLVÅG HOLTER, PROFESSOR VED SENTER FOR TVERRFAGLIG KJØNNSFORSKNING, UNIVERSITETET I OSLO

Et kjønnsperspektiv er viktig i forskning om helse og livskvalitet. I min forskning viser det seg at kjønnslikestilling er knyttet til en rekke positive trekk. I likestilte familier er det mindre vold mot kvinner og barn, men også menns livskvalitet blir positivt påvirket. For eksempel oppgir fedre som har tatt ut foreldrepermisjon etter fødsel, at de seinere har fått bedre kontakt med barnet. Også mødrene sier seg mer fornøyde og mer tilfredse når samlivet er likestilt (Holter, Svare og Egeland 2009 og Holter 2014).

«Likestilling og livskvalitet»-undersøkelsen bekrefter at vold og konflikt i barndommen har klar negativ helseeffekt seinere i livet, og at fravær av likestilling mellom de voksne i barndomshjemmet gir sterk økning i sjansen for vold mot barn.

Et interessant funn er at kjønnslikestilling er en selvstendig faktor som virker på tvers av andre forhold, som for eksempel inntektsnivå.

Våre studier har blitt utgangspunkt for internasjonal forskning. At det er en sammenheng mellom likestilling og bedre livskvalitet, er blitt bekreftet av undersøkelser i vidt forskjellige land som blant annet Bosnia, Egypt, Kongo, Mexico, Palestina og Polen (IMAGES 2011 og Warat et al. 2016).

Et perspektiv på kjønn og likestilling kan gi mye ny og viktig kunnskap innen forskning om helse og livskvalitet. Det berører personlige relasjoner som er sentrale for trivsel og velvære. Og dette er fortsatt lite utforsket – her er mye å oppdage.

KVINNEJOBBER, MANNJOBBER OG INNVANDRERJOBBER?

Hvorfor framstår noen yrker og arbeidsoppgaver som typiske «kvinnejobber», «mannsjobber» eller «innvandrersjobber»? Hvordan spiller kjønn og etnisitet inn når unge mennesker velger utdanning og hvilke jobbmuligheter de har etter at utdanningen er fullført?

Valg av utdanning og yrke handler om mer enn formelle krav til utdanning. Det finnes kulturelle forestillinger og uformelle kompetanseidealer om hva slags utdanning og yrker som er «normale» og «passer best» for forskjellige grupper, som for eksempel at det faller seg naturlig for

jenter å velge sykepleie eller selvsagt at gutter velger teknologifag. Dette er gammelt nytt, men hva skjer når samfunnet blir mer flerkulturelt?

En undersøkelse av studenter innenfor typiske manns- og kvinnedominerte utdanninger (datateknologi, sykepleie og bioingeniør) viser hvordan stereotype forestillinger om kjønn og etnisitet bidrar til å styrke segregeringen i utdanning og arbeidsliv (Orupabo 2016). Kvinnelige og mannlige studenter med både etnisk minoritets- og majoritetsbakgrunn ble intervjuet.

I datateknologi, der rundt 90 prosent av studentene er menn, er det uformelle kompetanseidealet maskulint kodet, i betydning at datakunnskaper oppfattes nærmest som noe medfødt hos gutter, som en form for «gutteromskompetanse». Ifølge studien virker disse kompetanseidealene ekskluderende på kvinnelige studenter, men inkluderende for menn med minoritetsbakgrunn. Det feminint kodede sykepleierstudiet virker på sin side ikke ekskluderende på menn, til tross for at de kun utgjør omlag 10 prosent av studentene. Grunnen er at de kvinnelige studentene er opptatt av å ta avstand fra de tradisjonelt feminine sidene ved sykepleieryrket: De legger vekt på at yrket er mye mer enn stell og omsorg og krever teknisk kompetanse for å håndtere avansert utstyr. Disse maskulint kodede kompetanseidealene gjenspeiler seg i at «harde»

sykepleierfag som anestesi- og intensivsykepleie på sykehus har høyere status enn stell av eldre og langtidssyke på sykehjem. Bioingeniørstudiet er på sin side mindre kjønnnet. Her er de uformelle kompetanseidealene snarere knyttet til «norskhet». Kompetanse i norsk dreier seg ikke bare om språk, men om en «norsk» væremåte. De mannlige minoritetsstudentene i studien opplevde dette kompetanseidealet som ekskluderende ved at de mistet troen på sin egen verdi og framtid i yrket.

Studien viser hvordan skjulte og uformelle kompetanseidealene om hvem som «passer» til ulike utdanninger og yrker kan begrense unges valgfrihet og virke diskriminerende i arbeidslivet. Fordi det er et politisk mål å gi like muligheter til utdanning og arbeid, trengs det mer forskning på hvordan ubevisste eller skjulte seleksjonsmekanismer fungerer.

HVA ER KJØNN?
HELSE OG LIVSKVALITET
MAT, LANDBRUK OG FISKE
ENERGI
TRANSPORT
MILJØ OG KLIMA
SAMFUNNSSIKKERHET
INKLUDERENDE SAMFUNN

FORSKNINGSINSTITUSJONER

SJEKKLISTE

FORSKNINGSINSTITUSJONENES ARBEID MED KJØNNSPERSPEK- TIVER I FORSKNING

«Kjønn som dimensjon i forskningen kan bidra til økt kvalitet på en rekke områder og utvide kunnskapen om de store samfunnsutfordringene. Å styrke arbeidet med å integrere kjønnsdimensjonen i forskning og innovasjon er et mål for europeisk forskningspolitikk, og Forskningsrådet vil være en pådriver.»

JON ARNE RØTTINGEN, DIREKTØR NORGES FORSKNINGSRÅD

HVORDAN KAN VI NÅ MÅLET om å inkludere kjønnsperspektiver i all forskning der det er relevant? Forskningsinstitusjonene har et selvstendig ansvar for å utvikle strategier for å stimulere til implementering av kjønnsperspektiver i forskning. I dette kapitlet vil vi trekke fram gode eksempler på hvordan forskningsinstitutter, universiteter og høyskoler har arbeidet med dette. Vi har ikke gjort en systematisk kartlegging av hvordan alle norske forskningsinstitusjoner tematiserer kjønn i forskning. Eksempelene har kommet fram gjennom arbeidet med denne håndboka. Blant annet har vi henvendt oss til rektorene ved landets universiteter og høyskoler og spurt dem hvordan deres institusjoner arbeider med kjønnsperspektiver i forskning.

Det er varierende i hvor stor grad arbeidet med kjønnsperspektiver i forskning er institusjonelt forankret. Som vi skal se eksempler på her, oppmuntrer flere forskningsinstitusjoner forskerne til å utforske hva kjønnsdimensjoner kan tilføre deres forskningstema. I andre institusjoner er kjønnsperspektiver i forskningens innhold et forholdsvis nytt emne, som

iblant forveksles med kjønnsbalanse blant forskerne. Noen forskningsinstitusjoner har etablert egne miljøer som arbeider med kjønnsperspektiver, som for eksempel tverrfaglige kjønnsforskningssentra ved flere av universitetene. Ved andre institusjoner er det nettverk for forskere med interesse for kjønnspektiver. Det vanligste er imidlertid at enkeltforskere på eget initiativ tematiserer kjønn i forskningen. Hvordan forskningen blir tilrettelagt på institusjonelt nivå har betydning for hvor framtreddende kjønnspektiver er i de ulike forskningsmiljøene, også over tid.

FORSKNINGSINSTITUTTER

I denne håndboka har vi sett flere eksempler på at mye av forskningen med kjønnspektiver handler om globale Sør. I instituttsektoren er det dermed ikke overraskende at internasjonalt orienterte forskningsinstitutter som Fredsforskningsinstituttet PRIO, Christian Michelsens Institutt (CMI) og Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) utmerker seg ved at kjønnspektiver er tydelig framme i mange av forskningsprosjektene. Ofte tar denne forskningen sikte på å bedre kvinners stilling i land som er herjet av krig eller fattigdom. Men kjønnspektiver er også sentrale for forskningsinstitutter som konsentrerer seg om hjemlige forhold. Her utpeker Institutt for samfunnsforskning (ISF) seg ved sine lange tradisjoner for forskning om kjønnsrelasjoner i familie, arbeidsliv, utdanning, velferd og politikk. For en del forskningsinstitutter, som for eksempel CICERO Senter for klimaforskning, er ambisjonen om å inkludere kjønnspektiver av nyere dato.

Den institusjonelle forankringen er utslagsgivende for hvordan det legges til rette for forskning med kjønnspektiver. La oss se på hvordan de har gjort det på PRIO og ISF.

«GENDER-GRUPPA» PÅ PRIO

På PRIO ble det i 2015 etablert en egen gruppe som spesifikt jobber med kjønnspektiver i fredsforskning, PRIO Centre

on Gender, Peace and Security. Etableringen av gruppa var resultat av en mangeårig prosess der dedikerte enkeltpersoner

banet vei. Det begynte på 1990-tallet med seminarer om det den gang nye temaet kjønn og væpnede konflikter. Etter at FNs sikkerhetsråd i år 2000 vedtok resolusjon 1325 om kvinner, fred og sikkerhet, etterlyste Utenriksdepartementet en handlingsplan om hvordan øke kvinners deltakelse og innflytelse i arbeidet med å forebygge, håndtere og løse konflikter. Jobben ble utført av den såkalte Gender-gruppa på PRIO, bestående av Torunn L. Tryggestad, Inger Skjelsbæk og Helga Hernes.

Handlingsplanen om kvinner, fred og sikkerhet ble verdens første i sitt slag, men førte ikke til at PRIOs Gender-gruppe fikk langvarig finansiering. Det fantes ingen store programmer som passet med deres forskning, og de måtte bruke mye tid på

å søke finansiering. Samtidig utfordret «Gender-gruppa» sine egne kolleger til å anlegge kjønnsperspektiver på det de forsket på. Ifølge Tryggestad ble mange forskere overrasket over at de ikke selv hadde tenkt på kjønnsperspektiver fordi det ofte virker så opplagt. Men flere tok utfordringen. Dette førte til nye perspektiver i blant annet forskning på minerydning og demobilisering av soldater (Torp, 2016d).

Først i 2015 fikk PRIOs Gender-gruppe en større pott, med FRIPRO-midler for fire år. I 2018 driver Centre on Gender, Peace and Security med forskning, undervisning og rådgivning innenfor tema som har med krig, konflikt og fred å gjøre, om kjønnsbasert vold, migrasjon, ekstremisme, fredsmedling og sikkerhet.

«Mange er redde for ikke å være politisk korrekte når de snakker om kjønn, særlig i et globalt perspektiv. Derfor er det viktig å gjøre det praktisk, i stedet for dogmatisk.»

INGER SKJELSBÆK, PRIO (SITERT I TORP 2016D)

CORE – FRA KJERNEMILJØ TIL SENTER

I 2013 etablerte Institutt for samfunnsforskning (ISF) et kjernemiljø for likestillingsforskning, CORE, for å drive grunnforskning og anvendt forskning med fokus på arbeidsliv. Opprinnelig var CORE et treårig prosjekt, finansiert av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Fra 2017 ble CORE et permanent senter med årlig tilskudd over statsbudsjettet.

CORE forsker på tema som kjønnsdelte strukturer i arbeidsmarkedet og i utdanning, forholdet mellom arbeid og familieliv, kjønnsforhold når det gjelder karriere, lønnsutvikling og topplederstillinger, samt virkninger av likestillingspolitikk, familiepolitikk og velferdspolitik. Dessuten forsker de på kjønnsbalanse i næringslivet og academia, og på kjønnsaspekter ved samfunnsdeltakelse og

frivillighet. Et nytt forskningsområde handler om endringer i arbeidslivet som følge av teknologisk utvikling og

digitalisering, og hva slike endringer kan bety i et likestillingsperspektiv. Dette er kunnskap som myndighetene etterspør.

«Vi er ikke så opptatt av hva kjønn er, men heller hvordan kjønn og kjønnsrelasjoner struktureres i samfunnet. Og vi er opptatt av å studere politikktvikling, for eksempel effekter av ulike strategier og tiltak.»

MARI TEIGEN, LEDER FOR CORE SENTER FOR LIKESTILLINGSFORSKNING (SITERT I BERGSTRØM 2013)

UNIVERSITETER OG HØGSKOLER

Ved landets universiteter og høyskoler er det ulik praksis med hensyn til hvordan arbeidet med å inkludere kjønnsperspektiver i forskning konkret følges opp. For å få en oversikt kontaktet vi rektorene og spurte dem om hva deres institusjoner har gjort eller har planer om å gjøre for å integrere kjønnspektiver i forskning, samt om de ser behov for å lære mer om dette. Dessuten ble de spurt om hvordan de forstår kjønnspektiver og hvordan slike kan være nyttige i forskning. Av 34 utsendte brev mottok vi 17 grundige svar fra rektorer selv eller andre i ledelsen. De fleste svarene viser stort engasjement for kjønnspektiver i forskning. Likevel, kun et fåtall kan fortelle om konkrete ordninger som har blitt iverksatt utover å anbefale forskere å sette seg inn i Forskningsrådets EUs policy på feltet. Noen har imidlertid satt i gang tiltak, slik vi skal se eksempler på her. Andre planlegger å gjøre det, ofte som ledd i institusjonens handlingsplan for likestilling og mangfold. I mange tilfeller trekker rektorene fram enkelte fagmiljøer ved sine institusjoner som lenge har tematisert kjønn i forskning.

Ved flere universiteter og høyskoler er kjønnspektiver tydeligst framme i undervisningsplaner og emnebeskrivelser, og da særlig på masternivå. Innen profesjonsstudiene begrunnes viktigheten av kjønnspektiver i undervisningen ofte med målsettingen om å rekruttere det underrepresenterte kjønn, som for eksempel å få opp andelen menn blant studentene på barnehagelærer- og sykepleieutdanningene eller andelen kvinner blant ingeniørstudenter

eller studentene i komposisjon ved Musikkhøgskolen. Flere rektorer skriver at kjønnsperspektiver inngår i undervisningens tematiseringer av ulikhet og makt.

«Innenfor musikkutdanningsinstitusjoner er det nå anerkjent at kjønn og etnisk mangfold må tas opp på proaktive måter for å bøte på den historiske fordelene menn har hatt i disse miljøene, som i tillegg har lagt vekt på tradisjon og en-til-en-undervisning (lærling og mester). I musikkopplæringen er kjønn viktig ikke kun som et etisk spørsmål, men også som et virkemiddel for å skape reell innovasjon, både når det gjelder undervisningspraksis, forskning og yrkesliv.»

DARLA CRISPIN, VISEREKTOR FOR FOU, NORGES MUSIKKHØGSKOLE

FORSKERKURS OM KJØNNSPERSPEKTIVER

Ved **UIT NORGES ARKTISKE UNIVERSITET** organiserer Senter for kvinne og kjønnsforskning, Kvinnforsk, et årlig doktorgradskurs, «Fornemmelse for kjønn», som er rettet mot alle fag ved UiT. Kurset består av doktorgradskandidater som ønsker å forstå hva kjønn kan bety i deres forskning. Alle på kurset arbeider med å utvikle kjønnsanalyser som er tilpasset deltakernes egne forskningsprosjekter.

DET TEOLOGISKE MENIGHETSAKADEMIET nasjonale forskerskole «Religion, Society, Values» arrangerer forskerkurs om «Gender Issues - Gender Trouble», og kjønnsperspektiver tas også opp på flere andre forskerkurs.

Kjønns- og maktperspektiver tematiseres eksplisitt i forbindelse med veiledning, deltakelse i forskningsfellesskap, forskerkarriere og ansettelsesprosesser og -forhold.

På **UNIVERSITETET I BERGEN** har Senter for kvinne- og kjønnsforskning (SKOK) utviklet et kurs om kjønnsperspektiver i forskningsprosjekter beregnet på stipendiater, forskere og forskningskoordinatorer. Kurspakken gir deltagerne en oversikt over sentrale begreper innen kjønnsteori, Forskningsrådet og EUs policy for kjønnsperspektiver i forskning og konkrete eksempler på hvordan forskere kan gå fram for å inkludere kjønnsperspektiver.

«Bruk av teoretisk orienterte kjønnsperspektiver er nyttige fordi de krever at forskeren stiller nye/andre spørsmål til kjente fenomener og dermed bidrar med kunnskap som ellers ikke ville sett dagens lys.»

ANNE HUSEBEKK, REKTOR VED UIT NORGES ARKTISKE UNIVERSITET

RESSURSBANK OM KJØNNSPERSPEKTIVER

SENTER FOR KVINNE- OG KJØNNSFORSKNING (SKOK) VED UNIVERSITETET I BERGEN har utviklet en nettbasert ressurside med praktiske tips om hvordan forskere kan gå fram for å inkludere kjønnsperspektiver i forskning: <http://www.uib.no/skok/kjonnsperspektiv>. I tillegg tilbyr SKOK individuell rådgivning til forskere som ønsker å styrke sin kompetanse på feltet.

NORGES HANDELSHØYSKOLE NHH arbeider med å utvikle en lokal ressursbank med formål å støtte forskere og forskningsadministrasjonen i arbeidet med å inkludere kjønnsperspektiver i forskning og undervisning. Dessuten arbeider NHH med å utarbeide en verktøykasse eller håndbok for kjønnsperspektiver i forskning som er skreddersydd for NHH, og som inkluderer gode eksempler på kjønnsperspektiver i forskning og undervisning ved NHH.

«Vi har dessverre store kunnskapshull og historiske etterslep i forskningen knyttet til kjønnsperspektiver. Kjønn er en vesentlig biologisk, kulturell og samfunnsmessig dimensjon, og å inkludere kjønnsperspektiver i forskning vil kunne være både formende og strukturerende for forskningsprosjekter.»

REKTORATET, UNIVERSITETET I BERGEN

PROFESSOR II-ERE MED KJØNNSKOMPETANSE

NORGES HANDELSHØYSKOLE NHH har ansatt flere professorer i bistilling med kompetanse innen atferdsøkonomisk kjønnsforskning og forskning med kjønnsperspektiver ved forskningssenteret FAIR, Senter for eksperimentell forskning på rettferdighet, ulikhet og rasjonalitet. Gjennom sin status som Senter for fremragende forskning (SFF) har FAIR som ambisjon å bli et internasjonalt ledende forskningssenter innen forskning på ulikhet.

UIT NORGES ARKTISKE UNIVERSITET har hatt en ordning med professor II stillinger for å bidra til å integrere kjønnsperspektiver i ulike fag. Til sammen åtte slike stillinger har vært i drift. Opprinnelig ble ordningen finansiert av en likestillingspris på 2 millioner kroner som UiT hadde fått av Komité for kjønnsbalanse og mangfold i forskning (Kif-komiteen). Ordningen er under evaluering (2018).

«Mangfold, inkludert kjønnsbalanse og kjønnsperspektiver, bidrar til økt vitenskapelig kvalitet og samfunnsmessig relevans, og vil kunne gi NHH et konkurransefortrinn. Vi legger til grunn at kjønnsperspektiver er nyttige når forskningen har eller kan ha konsekvenser for mennesker.»

ØYSTEIN THØGERSEN, REKTOR VED NORGES HANDELSHØYSKOLE (NHH)

SJEKKLISTE: KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING

IDÉFASEN

- Har du tenkt gjennom hvordan forestillinger om kjønn, inkludert eventuelle stereotypier om hva som regnes som «kvinnelig» eller «mannlig», kan påvirke hva du vil undersøke, hvilke spørsmål du stiller og hvordan du svarer på dem?
- Er kjønn viktig for å forstå fenomenet du skal undersøke, og i så fall hvordan? Er det andre dimensjoner som kan tenkes å spille sammen med kjønn, som for eksempel alder, etnisitet, utdanningsnivå, inntekt, yrke, geografisk plassering eller teknisk kompetanse?
- Har du sjekket om det foreligger litteratur som har anlagt kjønnsperspektiver på feltet du skal undersøke?

SØKNADSFASEN

- Tar prosjektets problemstillinger og metoder hensyn til kjønnsdimensjoner? Gjør søknaden rede for hvordan kjønnsdimensjonen vil behandles?
- Inkluderer forskergruppa forskere som har skolering i kjønnsperspektiver?
- Har du vurdert om resultatene av forskningen kan ha ulik effekt på kvinner og menn, gutter eller jenter? Kan forskningen bidra til å utjevne etablerte kjønnsnormer på feltet det skal forskes på?

FORSKNINGSFASEN

- Er forskningsmetoder, som spørreskjemaer, fokusgrupper osv., designet på en måte som tar hensyn til mulige likheter og forskjeller mellom kjønn? Skal kjønnsdifferensierte data bli samlet inn? Har du sikret at det er mangfold når det gjelder kjønn, alder og andre bakgrunnsvariabler i eventuelle testgrupper?
- Vil analysene ha kjønn som variabel? Vil andre variabler bli inkludert i relasjon til kjønn?
- Ligger det ubevisste (stereotype) antakelser om kjønn til grunn i tolkningene av data? Er det andre dimensjoner enn kjønn som bør tas hensyn til?

FORMIDLINGSFASEN

- Presenteres funnene på en måte som tematiserer kjønn?
- Hvis kjønn tematiseres: gjøres det på en måte som ikke reproducerer stereotype forestillinger om kjønn, men også ser på variasjoner innen kjønnskategoriene?
- Har du tenkt på at målgruppa for formidling kan være nettverk, institusjoner, tidsskrifter og konferanser som tematiserer kjønn?

AVSLUTNING

INNLEDNINGSVIS SPURTE VI: «Når er kjønnsperspektiver relevant?» Et enkelt, men godt svar på dette spørsmålet fikk vi fra rektor ved Norges handelshøyskole NHH, Øystein Thøgersen: «*Vi legger til grunn at kjønnsperspektiver er nyttige når forskningen har eller kan ha konsekvenser for mennesker.*»

Kjønnsperspektiver er ikke *alltid* relevant. Det finnes heller ikke noe fasitsvar på hva kjønnsperspektiver *er*. Ambisjonen med denne håndboka har vært å avmystifisere hva kjønnsperspektiver *kan* innebære. Det har vi gjort ved å vise fram gode eksempler på hvordan kjønn, som en av flere dimensjoner, kan bedre kvaliteten på forskning innen ulike kunnskapsområder og derigjennom bidra til nyskaping og innovasjon.

Mange tenker seg at kjønnsperspektiver bare er for spesielt interesserte. Men som vi har sett eksempler på i denne håndboka, kan et kjønnsperspektiv innebære forskjellige teoretiske og metodologiske tilnærminger. Det betyr ikke nødvendigvis at forskningen må fokusere på kjønnsforskjeller, men at den undersøker hvordan kjønn kommer i spill i ulike kontekster. At kjønnsperspektiver til og med kan redde liv, viser eksempler fra medisinsk forskning.

Det er blitt advart mot at kjønnsperspektiver ikke bare må gå ut på å telle kvinner og menn, og at kritisk vitenskapsteori som setter spørsmålsteget ved maktforhold er viktige å ta inn i forskningen. Hvorvidt kjønnsperspektiver i forskning med nødvendighet *må* problematisere maktforhold er det ikke allmenn enighet om. Imidlertid er det avgjørende for forskere å kunne reflektere kritisk over egne og andres ofte ubevisste antakelser om kjønn, og ikke henfalle til kjønnsstereotyper i fortolkningene av data. Forskning er i seg selv en kritisk virksomhet. Å stille kritiske spørsmål er en forutsetning for å oppnå ny kunnskap. Hva kjønn betyr i en gitt kontekst bør, i likhet med andre antakelser, kritisk vurderes i forskningsprosessen.

Vi oppfordrer forskere til å sette seg inn i hvordan kjønn er blitt tematisert innen ulike forskningstradisjoner og fagmiljøer. En begynnelse kan være å sjekke ut Kildens nyhetsmagasin kjonnforskning.no. På sidene finner du også informasjon om relevante forskningsmiljøer. Kildens medarbeidere bistår gjerne forskere og andre som er interessert i å lære mer om kjønnsperspektiver i forskning.

REFERANSER

- Alsaker, Kjersti, Bente E. Moe, Valborg Baste og Tone Morken 2014. Vold i parforhold kan gjøre lønnsarbeid vanskelig, *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 38 (3-4): 270-286.
- Andersen, Synøve N., Bjart Holtmark og Sigmund B. Mohn 2017. Kriminalitet blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. En analyse av registerdata for perioden 1992-2015. Statistisk sentralbyrå: Rapporten 2017/36.
- Anfinnen, Martin og Sara Heidenreich 2017. *Energy & gender - a social sciences and humanities cross-cutting theme report*. SHAPE ENERGY.
- Asia Pacific Forum on Women Law and Development (APWLD) 2015. Grassroots Feminist Movements for Climate Justice in Asia-Pacific!
- Balkmar, Dag 2014. Våld i trafikken. Om syklisters utsatthet for kränkningar, hot och våld i massbilens tidevarv, *Tidsskrift for genusvetenskap*, 35 (2-3): 33-54.
- Berge, Thea, Henning Oien og Lars Niklas Jakobsson 2014. Formell og uformell omsorg. Samspeilet mellom familien og velferdsstaten. NOVA Notat 3/14.
- Bergström, Ida Irene 2013. Blå kritikk av likestillingsforskning, *Kilden kjønnsforskning*.no.
- Bergström, Ida Irene 2014a. Maskulin bilisme gjør veien utrygg for syklistene, *Kilden kjønnsforskning*.no.
- Bergström, Ida Irene 2014b. Kvinnefokus overskygger menn som voldtas i krig, *Kilden kjønnsforskning*.no.
- Birkeland Marianne S., Ines Blix, Øyvind Solberg og Trond Heir 2017. Gender Differences in Posttraumatic Stress Symptoms after a Terrorist Attack: A Network Approach, *Frontiers in Psychology*, 8.
- Breimo, Janne Paulsen 2014. Koordinering og tilstedeværelse - om kjønndede forventninger til pårørende i rehabiliteringsprosesser, *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 38 (3-4): 235-252.
- Carlsson-Kanyama Annika og Riitta Rätty 2008. *Kvinnor, män och energi: makt, produktion och användning*. Totalförsvarets forskningsinstitut FOI.
- Carlsson-Kanyama, Annika og Anna-Lisa Lindén 2007. Energy efficiency in residences - Challenges for women and men in the North, *Energy Policy*, 35 (4): 2163-2172.
- CICERO [2018]. *Født sånn eller blitt sånn? Hvorfor velger vi grønn energi?*
- Clancy, Joy og Ulrike Roehr 2003. Gender and energy: is there a Northern perspective? *Energy for Sustainable Development*, VII (3): 44-50.
- Connell R. W. 1995. *Masculinities*. Polity Press.
- CORE Senter for likestilling 2017. *CORE Topplederbarometer*.
- Dietrichson, Susanne 2017. I front for et mer inkluderende helsevesen, *Kilden kjønnsforskning*.no.
- Ekström, Marianne Pipping og Elisabeth L'orange Fürst 2001. The Gendered Division of Cooking Kjøernes, i Unni Kjøernes (red.) *Eating Patterns. A Day in the Lives of Nordic Peoples*. SIFO Report No.7: 213-235.
- Engen, Ole Andreas H. m.fl. 2016. *Perspektiver på samfunnsikkerhet*. Cappelen Damm.
- EU-kommisjonen 2014-2020. *Gender equality. Participant Portal, Research & Innovation*.
- Europa-Parlamentet 2011. *Betänkning om kvinders rolle inden for landbruget og i landdistrikterne (2010/2054(INI))*. Udvalget om Landbrug og Udvikling af Landdistrikter.
- FAO 2011. *The State of Food and Agriculture 2010-2011: Women and Agriculture, Closing the Gender Gap for Development*.
- FAO 2014. *The State of Food and Agriculture. Innovation in family farming*.
- Fine, Cordelia 2010. *The Delusions of Gender*. W.W. Norton.
- Forskningsrådet 2015. *Transport 2025. Programplan 2015-2024*.
- Forskningsrådet 2017. *Forskning for bærekraftig samfunns- og næringsutvikling. Forskningsrådets strategi for bærekraft 2017-2020*.
- Forskningsrådet 2018. *Programplan 2018-2027. Samfunnsikkerhet (SAMRISK)*.
- Foss, Lene, Kristin Woll og Mikko Moilanen 2013. Creativity and implementations of new ideas: Do organizational structure, work environment and gender matter? *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 5 (3): 298-322.
- Hanson, Susan 2010. Gender and mobility: new approaches for informing sustainability, *Gender, Place & Culture*, 17 (1): 5-23.
- Heggem, Reidun 2014. Exclusion and inclusion of women in Norwegian agriculture: Exploring different outcomes of the 'tractor gene', *Journal of Rural Studies*, 34: 263-271.
- Heggem, Reidun 2014. Diversification and Re-feminisation of Norwegian Farm Properties, *Sociologia Ruralis*, 54 (4): 439-459.
- Helsedirektoratet 2012. *Norhøst 3 - En landsomfattende helseundersøkelse blant menn og kvinner i Norge i alderen 18-70 år, 2010-11*.
- Helsedirektoratet 2017. *Utviklingen i norsk hushold. Rapport IS-2680*.
- Hjørthol, Randi og Katrine Næss Kjørstad 2006. *Likestilling i transport*. TØI-rapport 866/2006.
- Hjørthol, Randi og Liva Vågane 2014. Allocation of

- tasks, arrangement of working hours and commuting in different Norwegian households, *Journal of Transport Geography*, 54: 75-83.
- Hjorthol, Randi, Øystein Engebretsen og Tanu Priya Uteng 2014. *Den nasjonale reisevanundersøkelsen 2013/14 – nøkkelrapport*. TOI rapport 1383/2014.
- Holter, Øystein Gullvåg 2014: «What's in it for Men?»: Old Question, New Data, *Men and Masculinities* 17 (5): 515-548.
- Holter, Øystein Gullvåg, Helge Svare og Cathrine Egeland 2009. Gender Equality and Quality of Life - A Nordic Perspective. Nordic Gender Institute (NIKK) and The Work Research Institute (WRI).
- Houge, Anette Bringedal 2014. *Sexualized War Violence: Subversive Victimization and Ignored Perpetrators*, i Lander, Inge, Signe Ravn og Nina Jon (red.) *Masculinities in the Criminological Field*. Routledge: 165-183.
- Høye, Anne 2012. *Schizophrenia: Gender differences in diagnosis and mortality in admitted patients*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø.
- ILO 2015. *Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all*.
- IMAGES 2011. *Evolving Men: Initial Results from the International Men and Gender Equality Survey*.
- Indregard, Anne-Marthe Rustad, Stein Knardahl og Morten Birkeland Nielsen 2017. Emotional dissonance and sickness absence: a prospective study of employees working with clients, *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 90 (1): 83-92.
- Indregard, Anne Marthe Rustad, Pål Ulleberg, Stein Knardahl og Morten Birkeland Nielsen 2018. Emotional Dissonance and Sickness Absence Among Employees Working with Customers and Clients: A Moderated Mediation Model via Exhaustion and Human Resource Primacy, *Frontiers in Psychology*, 9: 1-10.
- Jakobsson Bergstad, Cecilia m. fl. 2009. *Bilens roll för människors subjektiva välbefinnande*. Centrum för konsumtionsvetenskap, Göteborgs universitet. CFK rapport 2009:2.
- Jakobsson, Niklas, Andreas Kotsadam, Astri Syse og Henning Øien 2016. Gender bias in public long-term care? A survey experiment among care managers, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 131, Part B: 126-138.
- Keller, Evelyn Fox 2010. *The Mirage of a Space between Nature and Nurture*. Duke University Press.
- Kilden/Forskningsrådet 2017. *Overview of Women, Peace and Security projects: Strengthening women's role in research and knowledge development*.
- Kolset, Tove 2011. Kvinner og klima, *Klima - Et magasin om klimaforskning fra CICERO*.
- Korsvik, Trine Rogg 2017a. Hva er kjønnsperspektiver i psykologi? *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Korsvik, Trine Rogg 2017b. Hva er kjønnsperspektiver i migrasjonshelse? *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Korsvik, Trine Rogg 2017c. Hva er kjønnsperspektiver i idrettsforskning? *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Korsvik, Trine Rogg 2018. Hva er kjønnsperspektiver i rettsvitenskap? *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Kronsell, Annica, Lena Smidfelt Rosqvist og Lena Winslott Hiselius 2016. Achieving climate objectives in transport policy by including women and challenging gender norms: The Swedish case, *International Journal of Sustainable Transportation*, 10 (8): 703-711.
- Kunnskapsdepartementet (KD) 2017. *Norwegian ERA Roadmap 2016-2020*.
- Kvalbein, Astrid og Anne Lorentzen (red.) 2008. *Musikk og kjønn - i utakt?* Norsk kulturråd.
- Lilleslåtten, Mari 2017a. Menn bestemmer over norsk natur, *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Lilleslåtten, Mari 2017b. Advarer mot enkle sannheter om kvinner i krig, *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Lilleslåtten, Mari 2018. Siri Gerrard: Kvinneblikk på kystlivet i nord og sør, *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Løvereide, Elise 2018. Kvinner får posttraumatisk stresslidning dobbelt så ofte som menn, *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Lundberg, Aase Kristine Aasen 2017. *Handling legitimacy challenges in conservation management: case studies of collaborative governance in Norway*. PhD-avhandling, NMBU.
- MTT (Agrifood Research Finland) 2010. *Foodspill*.
- Nielsen, Harriet Bjerrum 2018. Gender as Analytic, Political and interdisciplinary Concept, i Håkon Leulforsrud og Peter Sohlberg (red.) *Concepts in Action. Conceptual Constructionism*. Brill: 264-301.
- Norsk Bonde- og Småbrukarlag (NBS) 2015. *Et landbruk uten kvinner. En kartlegging av årsaker til at ikke flere kvinner velger landbruket som yrkesvei*. NBS: Kvinner, demokrati og deltakelse.
- Oldrup, Helene og Michala Hvidt Brengaard 2009. *Gender and Climate Change*. Nordic Council of Ministers.
- Onsrud, Silje Valde 2010. Et epistemologisk blikk på kjønn i musikkpedagogikken, *Nordisk musikkpedagogisk forskning*. Årbok 12: 43-58.
- Onsrud, Silje Valde 2013. *Kjønn på spill - kjønn i spill. En studie av ungdomskolelevers musisering*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen.
- Orupabo, Julia 2016. *Kvinnejobber, mannsjobber og innvandrerejobber*. Cappelen Damm.

- Oslo kommune 2016. *Holdningsundersøkelse om sykling i Oslo 2016*. Sykkelprosjektet.
- Pearl-Martinez, Rebecca & Jennie C. Stephens. 2016. Toward a gender diverse workforce in the renewable energy transition. *Sustainability: Science, Practice, & Policy*, 12 (1).
- Polk, Merritt 2004. The influence of gender on daily car use and on willingness to reduce car use in Sweden, *Journal of Transport Geography*, 12 (3): 185-195.
- Polk, Merritt 2009. Gendering climate change through the transport sector, *Kvinder, køn og forskning* (3-4): 73-78.
- Pucher, John og Ralph Buehler 2008. Making Cycling Irresistible: Lessons from the Netherlands, Denmark and Germany, *Transport Reviews*, 28 (4): 495-528.
- Ragasa, Catherine, Debdatta Sengupta, Martha Osorio, Nora OurabahHaddad og Kirsten Mathieson 2014. *Gender-specific Approaches, Rural Institutions and Technological Innovations*. FAO.
- Räty, Riitta og Annika Carlsson-Kanyama 2010. Energy consumption by gender in some European countries, *Energy Policy* 38 (1): 646-649.
- Regjeringen 2017. *Avtale om å redusere matsvinn*.
- Roos, Gun og Margareta Wandel 2007. Mat som nytte og nytelse – preferanser og oppfatninger fra menn i tre yrkesgrupper, i V. Amilien og E. Krogh (red.) *Den kultiverte maten: En bok om norsk mat, kultur og matkultur*. Fagbokforlaget: 116-132.
- Ruralis 2017. *Trender i norsk landbruk*. Faktaark 4/2017.
- Ruralis 2018. *Biosmart: Hvordan fremme overgangen til en smart bioøkonomi*.
- Rybråten, Stine, Margrete Skår og Helena Nordh 2017. The phenomenon of walking: diverse and dynamic, *Landscape Research*.
- Sandnes, Heidi Elisabeth 2015. Forventer mer av kvinnelige påørende, *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Scharffscher, Kristin S. 2011. Disempowerment through disconnection: Local women's disaster response and international relief in post-tsunami Batticaloa, *Disaster Prevention and Management*, 20 (1): 63-81.
- Schultz, Irmgard og Immanuel Stiess 2009. *Gender aspects of sustainable consumption strategies and instruments*. Eupopp, Policies to promote sustainable consumption patterns. Institute for Social-Ecological Research (ISOE).
- Skjølvold, Tomas Moe, Susanne Jørgensen og Marianne Ryghaug 2017. Users, design and the role of feedback technologies in the Norwegian energy transition: An empirical study and some radical challenges, *Energy Research & Social Science*, 25: 1-8.
- Skuland, Silje Elisabeth 2015. Healthy Eating and Barriers Related to Social Class. The case of vegetable and fish consumption in Norway, *Appetite*, 92: 217-226.
- SSB 2017. *Jord, skog, jakt og fiskeri*.
- STAMI 2015. *Hvor grønt er grønt?*
- Standal, Karina og Tanja Winther 2016. Empowerment Through Energy? Impact of Electricity on Care Work Practices and Gender Relations, *Forum for Development Studies*, 43 (1): 27-45.
- STK 2018. *Gender equality, diversity and societal security*.
- Torp, Ingrid S. 2016a. Fiskerikvinner blir hørt utenfor Norge, *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Torp, Ingrid S. 2016b. Fiskekvoter inn, kvinner ut, *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Torp, Ingrid S. 2016c. Elektrisitet redder liv, *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Torp, Ingrid S. 2016d. Opp med døren - inn med kjønn, *Kilden kjønnsforskning.no*.
- Transgen 2007. *Gender mainstreaming European transport research and policies - building the knowledge base and mapping good practices*. Coordination for Gender Research, Københavns Universitet.
- Tretvik, Terje 2015. *Sykehelseundersøkelse 2015 Osloområdet*. SINTEF rapport A27141.
- UN WOMEN & UNEP 2015. *Women's Sustainable Energy Entrepreneurship and Access*. Flagship Programme.
- UN Women 2015. *Gender equality, women's empowerment and climate change*.
- UNDP 2007. *Gender Mainstreaming a Key Driver of Development in Environment & Energy. Chemicals Management*. Energy & Environment Practice. Gender Mainstreaming Guidance Series.
- UNEP 2011. *Green Economy Report*. UNEP Green Economy Initiative.
- Warat, Marta et al (red.) 2016. *Gender Equality and Quality of Life: Perspectives from Poland and Norway*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften
- Winsnes Rødland, Anne 2018. *Hva vet vi om kvinners helse? Rapport fra forprosjektet for Kvinnehelseportalen.no*. Norske Kvinners Sanitetsforening og Kilden kjønnsforskning.no
- WHO 2010 World Health Organization and United Nations Children's Fund (2010), *Update: Progress on Sanitation and Drinking Water*, p. 8-9.
- Øistad, Beate Sletvold 2015. Elysklar til folket gir meir sykling, *Kilden kjønnsforskning.no*.

Hva er kjønnsperspektiver i forskning? er gitt ut av Kilden kjønnsforskning.no. Mange forskere har bidratt med innspill til denne håndboka og skal ha en stor takk. En ressursgruppe av 12 fagfolk har bistått prosjektet. Disse er:

Aase Kristine Lundberg,
NORDLANDSFORSKNING

Anne Helene Kveim Lie, INSTITUTT FOR
HELSE OG SAMFUNN, UNIVERSITETET I OSLO

Astrid Sinnes, FAKULTET FOR REALFAG
OG TEKNOLOGI / UTDANNINGSVITENSKAP,
NORGES MILJØ- OG BIOVITENSKAPELIGE
UNIVERSITET NMBU

Bjarne Isaksen, MUSIKKONSERVATORIET,
UNIVERSITETET I TROMSØ

Hanne Haavind, PSYKOLOGISK INSTITUTT,
UNIVERSITETET OSLO

Jan Erik Grindheim, INSTITUTT FOR
INDUSTRIELL ØKONOMI, STRATEGI OG
STATSVITENSKAP, UNIVERSITETET I SØRØST-
NORGE OG TANKESMIEN CIVITA

Kristin Sørung Scharffscher, SENTER FOR
RISIKOSTYRING OG SAMFUNNSSIKKERHET
SERO, UNIVERSITETET I STAVANGER

Lise Christensen, NORGES
FORSKNINGSRÅD

Marco Hirnstein, INSTITUTT FOR
BIOLOGISK OG MEDISINSK PSYKOLOGI,
UNIVERSITETET I BERGEN

Margrete Skår, NORSK INSTITUTT FOR
NATURFORSKNING NINA

Tomas Moe Skjølvold, INSTITUTT FOR
TVERRFAGLIGE KULTURSTUDIER, NORGES
TEKNISK-NATURVITENSKAPELIGE UNIVER-
SITET NTNU

Torunn Tryggestad, CENTRE ON
GENDER, PEACE AND SECURITY,
FREDSFORSKNINGSINSTITUTTET PRIO

Dessuten takker vi følgende forskere som har bidratt til Kilden kjønnsforskning.no sin spalte «Forskeren svarer»: Abdi Gele (UiO), Anne Kalvig (UiS), Astrid Skjerven (OsloMet), Ingunn Ikdahl (UiO), Jan Erik Grindheim (USN), Julia Orupabo (ISF), Marco Hirnstein (UiB), Margunn Bjørnholt (NKVTS), Marie Nedregotten Sørbo (HVO), Kari Bø (NIH), Odd Einar Falnes Olsen (UiS), Ole Jacob Madsen (UiO), Reinert Skumsnes (UiO), Sveinung Wergeland Sørbye (UIT), Tone Gunn Stene Kristiansen (NORD).

Andre forskere som på ulike måter har bidratt til publikasjonen er: Dag Ellingsen, Arbeidsforskningsinstituttet AFI, Gun Roos, Forbruksforskningsinstituttet SIFO; Hilde Bjørkhaug, Ruralis; Karina Standal, CICERO; Katrine Fangen, Senter for ekstremismeforskning, UiO; Tanja Winter, Senter for utvikling og miljø; Tomas Salem og Christine Jacobsen, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, UiB; Ulla-Britt Lilleås og Øystein Gullvåg Holter, Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, UiO.

Til kapitlet om hvordan forskningsinstitusjonene arbeider med kjønnsperspektiver takker vi for utfyllende svar fra rektorer eller andre i ledelsen ved: Det teologiske menighetsfakultet, Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning, Høgskolen i Oslo og Akershus (OsloMet), Høgskulen i Volda, Høgskulen på Vestlandet, Lovisenberg diakonale høgskole, NHH Norges handelshøgskole, Nord universitetet, Norges idrettshøgskole, Norges musikkhøgskole, NTNU Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Samisk høgskole, UiT Norges arktiske universitet, Universitetet i Agder, Universitetet i Bergen, Universitetet i Stavanger og VID vitenskapelige høgskole.

OM KILDEN KJØNNSFORSKNING.NO

Kilden kjønnsforskning.no er en faglig uavhengig del av Norges forskningsråd og har et nasjonalt ansvar for å formidle og fremme kjønnsforskning og forskning med kjønnspektiver. Kilden ble opprettet i 1998.

KILDEN KJØNNSFORSKNING.NO:

- Produserer et uavhengig nyhetsmagasin» som er medlem i Fagpressen
- Eier og drifter Tidsskrift for kjønnsforskning, et tverrfaglig, vitenskapelig tidsskrift som utgis av Universitetsforlaget
- Drifter nettstedet til Komité for kjønnsbalanse og mangfold i forskning (Kif-komiteen)
- Eier og driver portalen Kvinnehistorie.no og podkasten Kjønnsavdelingen
- Deltar i nordiske og europeiske nettverk
- Utfører prosjekter for eksterne oppdragsgivere

TA KONTAKT PÅ POST@KILDEN.FORSKNINGSRADET.NO

Kilden
kjønnsforskning.no

HVA ER KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING? EKSEMPLER
FRA TVERRFAGLIGE FORSKNINGSOMRÅDER
TRINE ROGG KORSVIK OG LINDA M. RUSTAD, 2018
KILDEN KJØNNSFORSKNING.NO
POSTBOKS 564, 1327 LYSAKER
DESIGN/LAYOUT: GEIR HENRIKSEN, BLÆST DESIGN
ILLUSTRASJON: BJÖRK BJARKADOTTIR, BLÆST
TRYKK: ROLF OTTESEN
ISBN: 978-82-12-03729-8 (PDF)

ILØPET AV 2000-TALLET har kjønnsperspektiver i forskning fått økt oppmerksomhet. Begrunnelsen er at de kan bidra til å styrke kvaliteten på forskning og innovasjon. Forskning som er finansiert av Norges forskningsråd og EU har mål om at kjønnsperspektiver skal inngå der det er relevant. Men hva innebærer egentlig kjønnsperspektiver? Når er det relevant?

DENNE HÅNDBOKA henvender seg til forskere og andre som lurer på hva kjønnsperspektiver kan bety. Håndboka byr på en rekke eksempler på hvordan kjønnsperspektiver er blitt brukt innenfor tverrfaglige forskningsområder som *helse og livskvalitet, mat, landbruk og fiske, energi, transport, miljø og klima, samfunnssikkerhet og inkluderende samfunn*. I tillegg presenteres eksempler på hvordan forskningsinstitusjoner arbeider med integrering av kjønnsperspektiver i forskning. Hensikten med håndboka er å inspirere forskere og andre som ønsker å lære mer om hvordan de kan arbeide med slike perspektiver.

HVA ER KJØNNSPERSPEKTIVER I FORSKNING? er gitt ut av Kilden kjønnsforskning.no, som er en faglig uavhengig del av Norges forskningsråd. Kilden har et nasjonalt ansvar for å fremme og formidle kjønnsforskning og forskning med kjønnsperspektiver.